

Filologijos
fakultetas

Vilniaus
universitetas

ISSN 2669-0306

Kalbų vakaras 2020

Kalbų vakaro **KALBOS**

Vilniaus universitetas | 2020
VILNIUS

2020 m. Kalbų vakaro iniciatyvinė komanda:

Veronika Butkevičiūtė	VU Filologijos fakulteto absolventė ir Kalbų vakaro iniciatorė
dr. Vytautas Kardelis	VU Filologijos fakulteto profesorius
dr. Vilma Zubaitienė	VU Filologijos fakulteto docentė
dr. Daumantas Katinas	VU Filologijos fakulteto asistentas
dr. Mažena Mackoit-Sinkevičienė	VU Fizikos fakulteto lektorė
Vytis Vidūnas	VU Filosofijos fakulteto lektorius
Irena Snukiškienė	Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantė, VU Filologijos fakulteto jaunesnioji asistentė
Aurelija Šerniūtė	VU Teisės fakulteto doktorantė, jaunesnioji asistentė
Tadas Snuviškis	VU Filosofijos fakulteto doktorantas
Anastasija Andrejeva	VU Filologijos fakulteto magistrantė
Gabrielė Aputytė	VU Filologijos fakulteto bakalaurantė
Radvilė Bartkutė	VU Filologijos fakulteto bakalaurantė
Lukaš Kaminski	VU Komunikacijos fakulteto magistrantas
Jokūbas Kodoras	VU Filologijos fakulteto bakalaurantas
Teresė Pučinskaitė	VU Filologijos fakulteto bakalaurantė
Dominykas Raudonius	VU Filologijos fakulteto absolventas
Medeina Vansevičiūtė	VU Filologijos fakulteto bakalaurantė
Goda Zovaitė	VU Filologijos fakulteto absolventė ir 2019 m. Kalbų vakaro koordinatore

Kalbos redaktorė:

VU Filologijos fakulteto doktorantė Agnė Lisauskaitė

Kontaktai:

Facebook: <https://www.facebook.com/Kalbuvakaras/>

El. paštas: kalbuvakaras@gmail.com

Tel.: +370 607 90737

<https://doi.org/10.15388/kalbuvakaras2020>

Copyright © 2021 Authors. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited

Kalbų vakaro himnas pagal poeto Aido Marčėno eilėrašį „ars poetica“. Himno muzikos autorius – koncertmeisteris Ignas Garla ir VU Medicinos fakulteto studentas Raimundas Venšlauskas.

Choristai:

Aistė Emilija Brusokaitė	VU Filologijos fakulteto magistrantė
Adomas Kalinauskas	VU Ekonomikos fakulteto bakalaurantas
Kotryna Kraptavičiūtė	VU Filosofijos fakulteto bakalaurantė
Agnė Lisauskaitė	VU Filologijos fakulteto doktorantė
Raimundas Makauskas	VU Filosofijos fakulteto bakalaurantas
Teresė Pučinskaitė	VU Filologijos fakulteto bakalaurantė
Sigita Razmutė	VU Filologijos fakulteto bakalaurantė
Medeina Vansevičiūtė	VU Filologijos fakulteto bakalaurantė
Goda Zovaitė	VU Filologijos fakulteto absolventė

ars poetica

Pasaulis baigias, todėl
reikia rašyti eilėraščius.
Kas dieną tvirtai pasiryžus,
lyg dirbtum kokį prasmingą,
tik tau vienam suprantamą darbą:
statytum namus, laivą
nykstančiai savo šeimynai,
arba restauruotum šventyklą
numirusios andai religijos.
Reikia rašyti eilėraščius
net ir sekmadieniais, nes
tai yra šventė, tai yra darbas,
prilygstantis kunigo darbui.

Nes pasaulis baigias diena po dienos,
pasaulis baigias netgi sekmadieniais.
Todėl reikia rašyti eilėraščius,
reikia statyti namus, jei juose
ir nebus kam gyventi,
reikia kantriai pamatą rėsti,
diena po dienos, nes galas,
jei Dievas numirs anksčiau nei kalba,
ir kalba anksčiau nei pasaulis.

Marčėnas Aidas 1993, *Dulkės: Eilėraščiai*,
Vilnius: LRS leidykla.

VU fotografas
Edgaras Kurauskas

Brangūs kalbos mylėtojai,

septintasis Kalbų vakaras, tapęs gražia Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto tradicija, kasmet suburia gausią auditoriją, visus, kurie neabejingi kalbos grožiui. Šiomet dėl pasaulį sukausčiusios pandemijos Kalbų vakaras kitoks – perkeltas į virtualiąją erdvę. Toks šių metų renginio formatas ir jo tema – šnekamoji kalba – skamba paradoksaliai: juk šnekamoji kalba vartojama gyvai, kasdieniame socialiniame gyvenime, o šis pastaruosiu metu ribojamas kaip niekada anksčiau. COVID-19 pandemija ne tik keičia viešųjų renginių formą, ji veikia ir šnekamąją kalbą, kuri iš esmės persikėlė į virtualųjį pasaulį.

Šnekamajai kalbai, priešingai nei rašytinei, būdinga laisvė: joje gausu pasikartojimų, įterpinių ir pauzių. Sklandus informacijos perdavimas pasiekiamas ir neverbaliniais būdais: emocijomis spalva, paralingvistiniais elementais, pavyzdžiui, intonacija ir balso tembru, žodžiai papildomi gestais ir mimika. Net geriausi šiuolaikiniai virtualaus bendravimo būdai neleidžia perteikti visų šių šnekamosios kalbos elementų, kalbėtojui sunku tiksliai išreikšti emocijas, jausmus ir giliausias mintis.

Istoriniai įvykiai, smarkiai keitę žmonių gyvenimą, pavyzdžiui, karai, religiniai pokyčiai, technologinės revoliucijos, atsispindėjo ir kalboje. Šį procesą galime stebėti ir dabar: atsiranda naujų žodžių (nuo *koronaviruso* iki *infodemijos* ar *iškištanosio*), pasislenka žodžių semantiniai centrai (pavyzdžiui, žodžio *kaukė*), daugybė specifinio, mokslinio žanro terminų patenka į buitinę vartoseną ir prigyja šnekamojoje kalboje. Pasikeičia ir kalbos etiketas: atsiranda kanoninių mandagumo frazių (pavyzdžiui, *tikiuosi, esate sveiki ir saugūs, saugokime save ir kitus ir pan.*).

Ilgalaikė izoliacija, taip smarkiai apribojusi gyvą bendravimą, draugiškus ir kolegiškus santykius įgūdusi į internetinę erdvę, galimai turės poveikį žmonių, ypač vaikų, bendravimo įgūdžiams ir jų formavimuisi. Dar neaišku, ar kasdieniu tapęs virtualus bendravimas praturtins kalbą, ar ją sumenkins, ar leis užmegzti naujus ryšius, ar nutrauks jau užmegztus. Galbūt, įpratę keistis žinutėmis skaitmeninėje erdvėje, prarasime bendravimo akis į akį įgūdžius. Įdomu, ar ilgą laiką bendravę tik internetu ir veidus slėpę po kaukėmis, sugebėsime išlikti nuoširdūs, kai pagaliau grįšime prie įprasto gyvenimo būdo? Ar vis dar mokėsime laisvai reikšti emocijas, mintis, ar pasitikėsime vieni kitais?

Kitoks šiųmetinis Kalbų vakaras galbūt leis susimąstyti ir kitaip vertinti mūsų kalbą bei gyvąjį bendravimą, iki šiol laikytą prigimtinę duotybę, galbūt leis suprasti milžinišką bendravimo, gyvo kontakto su aplinkiniais svarbą. Galbūt suvoksime, kaip svarbu galėti aiškiai išreikšti savus ir teisingai suprasti kitų išsakomus jausmus ir troškimus. Juk kalba, šnekėjimas, bendravimas – mūsų laimingo gyvenimo pagrindas. Linkime malonaus skaitymo, stiprios sveikatos ir nuoširdžiai tikimės, kad jau kitąmet Kalbų vakaras leis visiems susiburti ir mėgautis gyvojo bendravimo dovana.

Kalbų vakaro organizatorių vardu –
Irena Snukiškienė

Turinys

Gabrielė Aputytė. Meilė kalbai meilės sau amžiuje	6
Saulė Kubiliūtė. Šnekamoji kalba kaip diplomatinis įrankis kasdienybėje	8
Karolina Slotvinska. Tik mieliau man šnekėt tarme... Keli žodžiai apie Vilniaus krašto lenkų tarmę remiantis liaudies poetu vadinamo Jano Rožanowskio kūryba	10
Bartošas Polonskis. Romanas „Robčikas“: seksas, narkotikai ir šaltanosiai tuteišiščiai	13
Jokūbas Kodoras. Suomių šnekamosios kalbos įdomumas ir Helsinkio slengo istorija	16
Miroslav Stasilo. Šnekamoji prancūzų kalba	19
Maritana Larbi. Bendrinė arabų kalba vs. arabų kalbos tarmės	22
Dovilė Žemaitaitytė. Turkų šnekamosios kalbos ypatumai	25
Irena Snukiškienė. Grįžimas prie Babelio	26
Agnė Lisauskaitė. Judėjimo įvykio konceptualizavimas	29
Gediminas Navickas, Linas Aidokas. Robotas Ažuolas – pirmasis pasaulyje lietuviškai kalbantis humanoidas	34
Akvilė Matulionytė. Kur tas slemas yra ir išvis ką tai reiškia?!	37
Domas Raibys. Kalba ir proto knisimas	39

Meilė kalbai meilės sau amžiuje

VU Filologijos fakulteto bakalaurantė
Gabrielė Aputytė

Tik studijuodama Filologijos fakultete susimąščiau, kiek daug mano kalbos ypatybių lemia tarmė. „Ne, tarmiškai nešneku“, – šiek tiek to gailėdamasi ištariu dar pačioje studijų pradžioje nuėjusi į folkloro ansamblio perklausą. Tačiau visada į klausimą „Iš kur esi?“ nė nedvejodama tarsteliu: „Iš *Tauragies*“. *Aha*, visgi manyje yra kažkas tokio... standartinei kalbai nebūdingo (ir net tada, kai labai stengiuosi kalbėti oficialiai bei taisyklingai). Tada kyla klausimas, ar išties nekalbu, ar renkuosi nekalbėti?

Keisčiausia būdavo mokykloje, kai *aiškiai* bendrine kalba nekalbantys bendraamžiai pareiškėdavo: „Nu kai šneka tarmiškai, man taip baisiai skamba, kaip iš kaimo kokio“. *Hmm...* Ar ne dėl panašių replikų Antanas Baranauskas rašė „Anykščių šilelių“?

Nė neabejoju, kad tokių žmonių, besibaidančių savo natūraliosios šnekos ir nepastebinčių jos grožio, yra daugybė. Tačiau kiek daug įvairiausių projektų sukuriama, *podcast'ų* įrašoma ir tekstų paskelbiama *meilės sau* tema: priimk save tokį, koks esi; nesilygink su kitais; nesistenk būti tobulas; jei nemylėsi savęs, kaip tave pamils kitas? O jei į šį priimamų ir mylimų dalykų sąrašą įtrauktumėm ir šnekamąją kalbą? Žinoma, jokių būdu nesiūlau *nuversti* standartinės kalbos... Bet visgi kviečiu nesibodėti nukirsta galūne ar *paylgintu* garsu! Kalba yra gyva, kuriama bei puoselėjama kiekvieno jos vartotojo ir būtent čia slypi visas jos grožis. Kaip viename Viktorijos Daujotytės eiliuotame tekste (iš knygos „Gyvenu vīna. Gyvenu viena“, kurios dalis rašyta pietų žemaičių varniškių šneka) kalbėjo lyrinis „aš“, kad ir nemokame ženklų, „vuo gīstam sava gīsmis ē atruoda, / ka gerā, teisingā, napaklistam“.

Be galo gera matyti, kad vis daugiau kūrėjų atsigręžia į tarmes. Juk kas geriau perteikia grožį nei menas? Tarminės kalbos ambasadoriais-baranauskais tampa ir muzikantai. Štai grupė „Skylė“ ir Aistė Smilgevičiūtė 2020 m. vasarą išleido žemaitišką albumą „Gervaza dūzgės“. Pripažinsiu, išgirdus pirmąją jų paskelbtą dainą, sunkiai sekėsi sutramdyti jausmų laviną – juk būtent tokio žvilgsnio į tarmes ir trūks-ta! Dažniausiai joms paliekama tik liaudies dainų ar pasakų erdvė, kuri, nors yra nuostabi ir vertinga, ne taip lengvai atranda ryšį su šiuolaikiniu žmogumi. Tačiau tarmės gali tapti ir puikia šiuolaikinių kūrėjų raiškos priemone! Todėl dabar nekantriai laikiu Roko Kašėtos albumo „Dzūkodelika“. Kelios iš anksto paskelbtos dainos nuteikia labai maloniai: čia ir šmaikštūs kvietimai „kokį posmų sudėc šnektu / kadu lankstos liežuvis langviai / kap acikeli ryti / pirmų mįslių pasgauni galvon“, ir atgimęs Marcelijaus Martinaičio Kukutis, tiesa, atvykęs į Dzūkiją ir besižavintis cikrinėmis pušimis, savo susraukšlėjusia bobulės ranka ir pačia Dzūkija, kuri „tokia panaši, panaši ing savi, / ir tep primena gėlėtų skepetų“.

Viliuosi, kad tokie kūriniai įkvėps atkreipti dėmesį į savo šneką, pamatyti žavius, kad ir mažiausius, tarmių palikimus, o gal net ir išties *sudėc kokį posmų šnektu* – juk kalba yra graži, mus charakterizuojanti asmenybės dalis! Galų gale, visiems reikia meilės – ir kalbai, ir mums.

Taip, taip, pamenu, kad dėl skonio galima ginčytis, todėl ir pasiruošiau vieną svarbų argumentą – meną. Žemiau pateikiu A. Smilgevičiūtės ir grupės „Skylė“ atliekamos dainos „Ougas auksa“ tekstą (muzika ir žodžiai A. Smilgevičiūtės):

Ougas auksa

Ēškrētau ēš vēišnēs
Mažēlelē būdama,
Maželē, maželē.
Ougas bova skanēs,
Vo kaulelēš springdavau,
Springdavau, springdavau.

Rītmetie
plauku i sala,
doris tēn
atsēdara mon:
vēišnē tēn –
ougas auksa.
Tekēnuom
basas kuojēs lek,
rauduonuom
ougu pieduom sek:
vēišnē tēn –
ougas auksa.
Ēškrētau ēš vēišnēs
Suodnē vēina rītmeti,
Rītmetie, rītmetie.
Šakuos isēkēbusi
Ougas saldēs rinkdavau,
Rinkdavau, rinkdavau.

Pēršta isēdūriau
Mažēlelē būdama,
Maželē, maželē
Adatelē pametiau
Soknēs nasosiovusi,
Pametiau, pametiau.

Uogos aukso

Iškritau iš vyšnios,
Mažiukē būdama,
Mažē, mažē.
Uogos buvo skanios,
O kauleliais springdavau,
Springdavau, springdavau.

Rytmetį
plaukiu į salą,
duryš ten
atsidaro man,
vyšnia ten –
uogos aukso.
Tekinom
basos kojės lekia,
raudonom
uogų pėdom seka:
vyšnia ten –
uogos aukso.
Iškritau iš vyšnios
Sode vieną rytmetį,
Rytmetį, rytmetį.
Šakos įsikibusi
Uogas saldžias rinkdavau,
Rinkdavau, rinkdavau.

Pirštą įsidūriau
Mažiukē būdama,
mažē, mažē.
Adatelę pamečiau
Suknios nesusiuvusi,
Pamečiau, pamečiau.

Šnekamoji kalba kaip diplomatinis įrankis kasdienybėje

VU Filologijos fakulteto magistrantė
Saulė Kubiliūtė

Kai kalbame apie tris Baltijos šalis, dažnai savo galvoje įsivaizduojame dviem baltų kalbomis kalbančias seseris ir pusbrolius estus. Tačiau taip įsivaizduoja tik lietuviai. Remdamasi savo patirtimi, galiu pasakyti, kad estams egzistuoja latviai, apie kuriuos jie mėgsta kurti įvairiausią satyrą, ir pusbroliai lietuviai, kurie vis dėlto panašesni į lenkus ar apskritai slavus. O štai latviui nėra nieko skaudesnio nei pasakyti, kad lietuviai ir estai vieni kitiems neatrodo tokie artimi, kaip latviams atrodo ir lietuviai, ir estai (jei nekalbėtume apie tokius atvejus, kai latvis, užaugęs arčiau Lietuvos pasienio, jaučiasi artimesnis lietuviams, o latvis, vaikystės dienas leidęs arčiau Estijos pasienio, jaučia ryšį su estais). Pavyzdžiui, vienintelėje Latvijoje paplitęs žodis *baltieši*, apibūdinantis visus Baltijos šalių gyventojus. Saeimos priestate net yra *baltiešu zāle!* Vis dėlto kalba, ypač šnekamoji, gali būti labai netikėta ir atskleidžianti dar netikėtesnius bendrumus.

Šiame tekste siekiama aptarti kalbinius ryšius su mūsų artimaisiais ir tolimaisiais (jei žvelgtume *lituanocentriškai* – mano išrastas žodis, kuriuo nepasibodėsiu pasididžiuoti) kaimynais. Rašydama nepažadu būti moksliška, veikiau ketinu žaismingai pristatyti mane sudominusius smulkius Baltijos šalių kalbų dalykėlius ir tikiuosi, kad kažkas taip pat susidomės Baltijos šalių kalbų mokymusi, pasi-naudos proga visų trijų kalbų nemokamai išmokti Vilniaus Universiteto programoje „Mokausi visą gyvenimą“ ir sudalyvaus trijų rektorių konkurse, kuriame galima laimėti 2000 Eur.

Nors iš pradžių pradėjau mokytis latvių kalbos, kurioje, rodos, turėtų būti daugiau bendrumų, vis dėlto nuo pat mokymosi pradžios labiausiai džiugino atradimai estų kalboje. Pavyzdžiui, jei pasitelktume lietuvių šnekamosios kalbos išteklius, atrodytų, kad estų kalboje slypi tam tikras komplimentas lietuviams, mat estiškai lietuvių galima pavadinti dvejopai – *leedulane* arba... *leedukas*. Juk norėdami apibūdinti nepaprastai gražų ar patrauklų žmogų, lietuvių kalboje sakome, ar bent mano *one.lt* kartos laikais sakydavome, *ledas*. Ši galūnė *-as* greičiausiai yra vienas didžiausių lietuvių ir estų bendrumų. Estai nurodytą galūnę neretai vartoja šnekamojoje kalboje (pavyzdžiui, *ühikas*, kuris primena lietuvių šnekamosios kalbos žodį *bendrikas*). Dar vienas panašus šnekamosios kalbos žodis, turintis minėtą galūnę, yra *telekas*, kuris reiškia... 'telikas'. Pateikti žodžiai – neutralūs. Tačiau jei vis dėlto nuspręsite išmokti vienos iš Baltijos šalių kalbos ir latvis pradės jums siųsti nuotraukas su *daiktų galerija*, o koks estas susirauks pamatęs žodį *tyras* arba *tyra* (o ypač šį), žinokite, kad čia krizenama tikrai ne iš didžiausio švankumo. Reikėtų pridurti, kad estų kalboje *y* beveik neegzistuoja ir yra tariama kaip *ü / iu*. Estai minėtą žodį pasitelkia kaip keiksmazodį tam tikriems daiktams (vajė, ir šitas žodis) nukritus. O jei jūsų vardas yra Sigitas arba Sigita, žinokite, kad estai Jums taip pat turėtų naujienų iš savo šnekamosios kalbos – *sigitama* šnekamojoje kalboje reiškia 'daryti vaikus'... *Sigitas* – 'darė', o *Sigita* – 'liepia daryti'.

Įdomu, kad estus ir lietuvius sieja ne panašūs žodžiai, o posakiai. Pavyzdžiui, šiauriečiams brangus žodžių junginys *bobų vasara*. Esu girdėjusi, kad šis pasakymas yra kilęs ne iš dailaus vyresnio amžiaus moterų įvardijimo, bet iš tikrųjų siejamas su voratinkliais. Vis dėlto šio posakio kilmę estai mums paaiškina pasitelkdami savo pasakymą *vananaistesuvi*, kur *vana* yra ‘sena’, *naiste* – ‘moterų’, o *suvi* – ‘vasara’. Beje, latviai turi labai gražų žodį šiam reiškiniui įvardyti – *atvasara*.

Vis dėlto kartais estai ir latviai iš tikrųjų turi daugiau panašumų. Kai latvis norės miegoti, jis sakys *miegs nāk* (liet. *miegas (at)eina*), taip pat sakytų ir estas – *uni tuleb*. Kai latvis ar estas bus labai laimingas, jis kukliai įsitaisys (tik) septintame danguje (*septītājās debesīs* ar *seitsmendas teavas*). Kitais atvejais estai ir latviai gali būti šykštesni. Jei lietuvis siūlys devynis kartus pamatuoti ir dešimtą kirpti, estai ir latviai bus ekonomiškesni – *septiņreiz nomēri*, *vienreiz nogriez* ir *seitse korda mōda ja ūks kord lōika*. Kai būna *sunki diena*, kai nespėjame kažko padaryti, kai darbas veja darbą, latviai sako *traka diena* (liet. *pasiutusi, išprotėjusi diena*), o estai – *kiire päev* (liet. *greita diena*). Ir jei kas *jooksis*, žinokite, kad estiškai tai reiškia ‘bėgo’.

Iš šių pavyzdžių matyti, kad kalbos pažinimas gali tapti tiltu, jungiančiu dviejų skirtingų kultūrų žmones. Pirmiausia, galima rasti žodžių, kurie skamba juokingai ar netgi kažką reiškia tam tikroje šnekamojoje kalboje. Antriausia, egzistuoja posakiai, pasakymai, kurie greičiausiai liudija apie didesnę tam tikro kultūrinio lauko įtaką konkrečiai kalbinei bendruomenei. Trečiausia, kartais nutinka netgi taip, kad tam tikras stereotipas egzistuoja sau, o paprastas pasakymas – sau. Mums belieka tik juoktis arba bėgti.

Tik mieliau man šnekėt tarme...

Keli žodžiai apie Vilniaus krašto lenkų tarmę remiantis liaudies poetu vadinamo Jano Rožanowskio kūryba

VU Filologijos fakulteto bakalaurantė
Karolina Slotvinska

Toje pačioje kalboje glūdintys lokalūs skirtumai pastebimi, girdimi ir atskiriami, regis, nesunkiai. Tačiau ar dažnai susimąstome, kad tarminiai skirtumai gali lemti, be kita ko, ir skirtingą pasaulio suvokimą? Tik, atrodo, tai neretai labiau pajaučiama, nei suvokiama protu. Šią mintį, beje, pagrindžia žymios literatūrologės prof. Viktorijos Daujotytės žodžiai: „Tarmės prigimtis – jutiminė <...>. Jutiminė kalba išlaiko prigimtinių jaukumą, savumą, minkštumą. Tarmiškai kalbantis žmogus yra *namie*, jei ir kitur.“ Tarmės dažnai vainikuojamos tautosakoje (tiesa, laikui bėgant dažnai tik joje, deja, ir pasilieka). Tad ir šiame straipsnyje gvildenamą temą puikiai atspindi *liaudies poetu* vadinamo ir Vilniaus lenkų tarme rašančio Jano Rožanowskio eilėraštis „Tik Lietuvon veržias man siela“ (straipsnio autorės vertimas į lietuvių kalbą):

Śpiewnie zaciągam od urodzenia,
Wilniuków taka wymowy wada,
Poprawny polski znam i doceniam,
Ale mi gwarą milej się gada.

Jak powiedziałem w Macierzy komuś,
To pomyśleli żem durnowaty –
Czuję się w Polsce lepiej niż w domu,
Tylko na Litwę ciągnie do chaty.

Czemu aż taki kraj dla mnie drogi,
Gdzie nas niełatwa spotkała dola?
Smaczne są pszenne polskie pierogi,
Ale chleb żytni litewski wolę.

I nikt nie zgadnie, w czym są przyczyny
Różnic Wilniuka i Koroniarza
Ładne jak lalki w Polsce dziewczyny,
Tylko o pannie tutejszej marzę.

Skambiai ištęsiu balsius nuo pat gimimo,
Tokia tat *vilniukų* tarties yda...
Taisyklingą lenkų moku, ji brangi man,
Tik mieliau man šnekėt tarme.

Kai Tėvynėj kažkam pasakiau,
Pagalvojo, kad aš durnutėlis –
Ten, Lenkijoje, jaučiuos nei namuos geriau,
Tik Lietuvon traukia *chaton* vėlei.

Kodėl gi toks man šis kraštas brangus,
Kur nelengva mums teko dalia?
Tie kvietiniai lenkų *pierogai* skanūs,
Tik duona ruginė man skanesnė už bet ką.

Ir nieks neatspės, kur slypi skirtybės
Tarp *vilniuko* ir *koroniažo* priežastis...
Lenkijos merginos gražios kaip lėlytės,
Tik *tuteišės* panelės trokšta širdis.

Chyba to wszystko jakoś poskracać,
Reasumować na koniec muszę:
Wciąż w stronę Polski serce odwracam,
Tylko do Litwy leży mi dusza.

Turbūt visa tai kažkaip sutrumpint,
Reziumuoti galiausiai turiu, ką išliejau:
Vis širdį grėžiu aš Lenkijos pusėn,
Tik Lietuvon štai veržias man siela.

Kalba, kaip žinia, gali būti skirstoma į tarmes ir patarmes, taip pat gali formuotis artimais, bet šiek tiek skirtingais, pavidalais. Jau pačioje eilėraščio pradžioje autorius supriešina dvi tos pačios kalbos atmainas – *taisyklingąją lenkų ir tarmę*. V. Daujotytės nuomone, kalbos vartotojai puikiai atpažįsta šią priešingybę: „Patys žmonės tarmę junta, skiria savuosius ir kalbančius kitaip, kitaip ir tuos pačius žodžius ištariančius. Priebalsių tarimo įvairovė mažesnė, įvairuoja balsiai <...>“. Būtent pastarųjų tęsimas pastebimas ir autoriaus, be to, įvardijamas net kaip savotiška *yda*, t. y. tuo, kas tartum atitolina nuo tam tikro prestižiškumo, apie kurį sprendžiama iš bendrinės kalbos vartojimo. Tiesa, vertėtų pridurti, kad minimos Vilniaus krašto lenkų tarmės, kurios stilizuotus elementus J. Rožanowskiis meistriškai įpina į bene visą savo kūrybą, klausimas nėra visiškai aiškus ir vienareikšmis. Kaip teigia VU Polonistikos centro prof. dr. Kristina Rutkovska, nėra teisinga Lietuvos lenkų kalbą vadinti *paprastąja* arba *tuteišią*. Tikra tarmė, kurią galime išgirsti kaimuose, yra, anot profesorės, neabejotinai lenkų kalbos dalis. Mokslininkė teigia: „Vietinė kaimo kalba rėmėsi gražia magnatų arba dvasininkijos kalba.“ J. Rožanowskiis, stalius, žemdirbys, gyvena nedideliame archajiniame kaime, garsėjančiame seniau ten besidriekusi Karališkuoju keliu iš Krokuvos į Vilnių, todėl seniau šiose vietovėse daugiausia apsigyvendavo žemvaldžiai, o tai turėjo neabejotinos įtakos kalbai, vietinėms tarmėms, kurios yra artimos taisyklingai lenkų kalbai.

Kitas eilėraštyje dėmesį patraukiantis sugretinimas yra skirtas tarp *vilniuko* ir *koroniažo*, t. y. lenko, gyvenančio buvusios Lenkijos karalystės teritorijoje, kuri seniau priklausė ATR. Šį apibūdinimą galbūt prisimename ir iš lietuvių literatūros klasikės Šatrijos Raganos apysakos „Sename dvare“: „O tie koroniažai – kas tai per nesimpatingi žmonės! <...> Susieisi su koroniažu – ir tuojau jauti, kad jis tau taip svetimas, kaip koks vokietis ar prancūzas.“ O štai *vilniukas* pačiam autoriui yra „[N]e tik vilnietis, bet ir Vilniaus krašto gyventojas. *Vilniukai* turi kitokį mentalitetą, patriotinį sąmoningumą, ne visada garsiai deklaruojamą.“ Cituojamas liaudies poetas yra prisirišęs prie Lietuvos, gimtojo Šalčininkų krašto ir gimtosios kalbos. Apie savo gyvenamąją vietą (Miežionų kaimas, nutolęs apie 3–5 km nuo Pabarės ir apie 13 km nuo Eišiškių) jis išdidžiai sako: „Lydos pavietas, Naugarduko vaivadija“. Pirmosios Lenkijos Respublikos metu ši vieta priklausė Vilniaus vaivadijai, tad lokalinė tematika poetui yra itin svarbi – jis pats jaučiasi giliai išsisknijęs daugiakultūriame Vilniaus krašte. Kitaip *vilniukai*, dar vadinami kresų gyventojais, *kresoviakais*. Kresai – neoficialus Lenkijos valstybės pakraščių pavadinimas, daugumos dabartinių lenkų sąmonėje tai tėra su istorine praeitimi susijusi ir nostalgiją kelianti sąvoka. Visą savo gyvenimą *vilniukai* gyveno daugiakultūroje ir daugiatautėje aplinkoje, todėl patyrė daug įvairių įtakų. Dar jaunystės laikais J. Rožanowski kūrybai įkvėpė nuo mažens skaitytas lenkų-lietuvių-baltarusių poetas Adomas Mickevičius. Atsiriboti nuo viso to reikštų prarasti daugelį kultūrinių

klodų, nuskursti. Nuo seno buvo dalijamasi tiek materialiniu, tiek dvasiniu turtu, todėl ir *vilniukų* kalba yra įvairialypė. Pavyzdžiui, šiek tiek skiriasi Šalčininkų rajono Turgelių ir Eišiškių, Vilniaus rajono Lavoriškių ir Sudervės ar kt. kalba. Svarbiausia – sąmoningai neteršti ir neskurdinti šios tarmės rusicizmais ar lituanizmais. Todėl pagirtina, kad J. Rožanowskio kūryboje ši vadinamoji kresų šnektą tarsi šiek tiek cenzūruojama: nėra prikimšta perdėtų rusicizmų ir pan. Poeto tekstuose ši ausiai miela ir Vilniaus krašto gyventojų puikiai atpažįstama kresų šnektą puikiai dera su vietine, sava tematika.

Daugiakultūriškumas, slypintis ir dvasiniame, ir unikalioms vietinėms / šnektoms lygmenyje, neabejotinai formuoja žmogų ir jo mąstyseną. Pristatytas eilėraštis ir visa šiuolaikinio autoriaus J. Rožanowskio kūryba, šiltai ir labai artimai priimama vietinių skaitytojų bei išskirtinai jautriai tik jų iki galo suprantama, nepaprastai aiškiai liudija apie iki šiol gyvą tam tikrą dvigubą tapatybę, blaškymąsi tarp dviejų šalių, dviejų kultūrų – lenkų ir lietuvių, kaimo ir miesto (autorius studijavo ir kurį laiką dirbo Vilniuje) – bei nuolatinį buvimą kelyje (naujausio J. Rožanowskio poezijos rinkinio pavadinimas „Mūsų gyvenimas yra kelias“ („Nasze życie jest drogą“). Kaip ir daugelio praėjusio amžiaus lenkakalbių Lietuvos rašytojų, jautusių prigimtinis saitus su šiuo kraštu, su lietuvybe, o kartu – ir giminytę su lenkybe, atveju, taip ir dabar, rodos, yra siekiama savotiško kompromiso bei puoselėjamas dar XIX a. paplitęs dvigubo patriotizmo fenomenas.

Literatūra ir šaltiniai

- Daujotytė Viktorija 2013, *Poezijos išstarmės, Literatūra ir menas*, 3430 (23), <https://literaturairmenas.lt/literatura/viktorija-daujotyte-poezijos-istarmes>.
- Kalėda Algis 2011, *Mitų ir poezijos žemė: Lietuva lenkų literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Mažul Henryk 2020, Jan z Miżan niczym Ten z Czarnolasu, *Magazyn Wileński*, <http://www.magwil.lt/material,jan-z-mi-zan-niczym-ten-z-czarnolasu,577.html>.
- Pieszko Anna 2018, „Tu nie rosna mango, kiwi” – ukazał się tomik wierszy Jana Rożanowskiego, *Kurier Wileński*, <https://kurierwilenski.lt/2018/02/23/tu-nie-rosna-mango-kiwi-ukazał-sie-tomik-wierszy-jana-rozanowskiego/>.
- Ragana Šatrijos 2019 [1924, 1922], *Irkos tragedija. Sename dvare*, Vilnius: Margi raštai.
- „Nasze życie jest drogą”: Jan Rożanowski zaprezentował kolejny tomik wierszy 2020, <https://zw.lt/wilno-wilenszczyzna/nasze-zycie-jest-droga-jan-rozanowski-zaprezentowal-kolejny-tomik-wierszy/>.
- Tarmę turime puoselėti, bet ir su slengu nepakovosime* 2017, <https://www.bernardinai.lt/2017-05-22-tarme-turime-puoseleti-bet-ir-su-slengu-nepakovosime/>.
- Tylko do Litwy...* 2020, <https://www.facebook.com/powilensku>.

Romanas „Robčikas“: seksas, narkotikai ir šaltanosiai *tuteišiskiai*

Scenaristas
Bartošas Polonskis

Kalbos tyrinėtojai ją žavisi, mokyklų pedagogai ją niekina, moksleiviams ji yra kasdienybė ir tam tikra tapatybės išraiška. Ji nėra vientisa, ji turi daug atmainų. Ji sujungia slavų, lietuvių, o dabar jau ir anglų kalbos elementus. Tai – *tuteišių* jaunimo kalba, neturinti precedentų, atsiradusi Vilniaus krašte ir sėkmingai cirkuliuojanti vietinėse bendruomenėse.

Šiame tekste aptariamas romanas „Robčikas“ yra kuriamas dienoraščio forma ir žvelgiant Darono akimis. Daronas – lenkų mokyklos moksleivis, savo tapatybės ieškantis tarp greitų pinigų ir sąžiningo darbo. Jis bando užsidirbti pinigų ir padėti savo artimiesiems išgyventi emocinėse pinklėse. Romane aprašoma Darono konfrontacija su tėvais, susidūrimas su nusikalstamu pasauliu, romantiški nuotyčiai ir pažintis su intelektualų bendruomene.

Romano struktūra – dramatinė, į naratyvą perkeltas Darono dienoraštis, kuriame gausu žargonų, keiksmažodžių ir kitokio pobūdžio *nepilnuotų* leksikos, leidžiančios skaitytojui patekti į Lietuvoje užaugusio lenkų kilmės moksleivio galvą. Skaitymas pirmu asmeniu leidžia intymiau ir stipriau įsijausti į romano realybę. „Robčiko“ kalba kartais gali priminti Kęstučio Šapokos romane „Pušis, kuri juokėsi“ meistriškai atkurtą dešimtojo dešimtmečio Vilniaus žargoną. Tačiau romane „Robčikas“ dėmesys labiau kreipiamas ne į kalbos atkūrimą, o į istoriją, personažų augimą ir kultūrinius kontekstus: „Šį kartą sugalvojome kažką nauja. Robčikas per atchodus nuo ratų, kai jam buvo sušniakas, sugalvojo temą. Žiūrėk, per gegužės 3-ąją Vilniuje, Rasose, prie Pilsudskio paminklo, atvaro dafiga lenkų turistų. Bus karšta. Ko reikia? Vandens. Biškį babkių nepakenks.“ O pabaigoje pridedama: „Trzeba podnosić swój lygis“ (liet. *Reikia kelti savo lygį*).

Vietiniai lenkai moksleiviai įprastai net nevartoja tokių lenkiškų keiksmažodžių, kaip *kurva*, nes nuo senų laikų jiems artimesni rusiški keiksmažodžiai, o Lietuvai atgavus nepriklausomybę *tuteišių* jaunimas mieliau vartoja tokius žodžius, kaip *šūdas* arba *bybys* (pavyzdžiui, *Nu tam szudas karoczie był arba Nu i bibis z tego wyszedł*).

Daugybė *tuteišių* neturėjo galimybės pagyventi Lenkijoje ir išgirsti, kaip iš tikrųjų keikiasi vietiniai paaugliai. Ir jie, ko gero, nesilanko „Kino pavasaryje“ ar lenkų kino savaitėje, kurioje tikrąją lenkų kalbą galėtų išgirsti bent didžiuosiuose ekranuose.

Galima sakyti, kad *tuteišiai* turi dvi kalbas – oficialią ir dialektinę. Tačiau oficiali kalba, vartojama Vilniuje, savo skambesiu ir dažnomis klaidomis neprimena vadinamosios Varšuvos kalbos. Dažnai oficiali *tuteišių* kalba skamba dirbtinai, todėl žmonės jaučiasi nepatogiai, nes kalba ne taip, kaip yra pripratus kalbėti namuose. Polonistė dr. Irena Masoit įvardija gana paplitusį reiškinį: *tuteišiai* gėdijasi kalbėti

* Čia ir toliau šiame tekste versta šio straipsnio autoriaus.

oficialia lenkų kalba, nes bijo suklysti. Tai matoma ir romane. Kai Daronas pirmą kartą sutinka intelektualią Justiną, jis atitinkamai reaguoja į merginos kalbėjimo stilių: „Jinai taip švariai bazarino lenkiškai, kad aš biškį užsiparinau, nes pasijutau kaip iš derevnios.“

Kita kalba – ta, kurią moksleiviai vartoja rūkydami per pertraukas arba lenkų bendruomenėje prie vestuvių stalo. Žinoma, nėra viskas juoda ir balta, nes Lietuvoje apstu lenkų dialektų, tarmių ir žargonų. Kiekvienai bendruomenei (pavyzdžiui, Buivydžių, Lazdijų, net Panevėžio ir t. t.) yra būdinga savita lenkų kalbos atmaina. Nepaisant to, psichologiškai pakanka išskirti šias dvi kategorijas.

Slavų kalbų tyrinėtoja prof. Kristina Rutkovska miesto kalbos atmainą, kurią vartoju „Robčike“, įvardija terminu *kiš-miš*. Jos nuomone, tai – rajoninės lenkų kalbos atmaina, kurioje gausu atsitiktinių rusų, lietuvių kalbų gramatikos ir žodyno iškraipymų ir kuriai įtaka veikiausiai daro televizija ir internetas. Į klausimą, kodėl vietiniai lenkai tiesiog nekalba taisyklingai, dr. I. Masoit atsako, kad tai tiesiog neįmanoma, nes „jeigu tu priklausai tam tikrai bendruomenei, būtų nenatūralu su savo bendruomenės nariais kalbėti oficialia kalba“. Mokslininkė taip pat nurodo, kaip *tuteišių* moksleiviams neprarasti identiteto ir būti išsilavinusiems kalbine prasme – tiesiog reikėtų mokėti ir sąmoningai vartoti tiek žargoną, tiek oficialią kalbą. Aukštesnius reitingus turinčios lenkiškos mokyklos (pavyzdžiui, Jono Pauliaus gimnazija) būtent tokius moksleivius ir ugdo.

Mano romane kalba nekvestionuojama – ji ten natūraliai gyvuoja. Kūrinyje orientuojusi į istoriją ir jos dramatinę struktūrą, todėl sukūriau skirtingų socialinių sluoksnių personažus, kurių kalbėjimo manieros skiriasi. Pavyzdžiui, Justina yra iš inteligentiškos pedagogų šeimos, nepriekaištingai kalba lenkų kalba, o Robčikas yra užaugęs alkoholikų šeimoje su *rajoninėmis* vertybėmis ir kalba rajoniniu *kiš-miš* lenkų žargonu. Skirtingų socialinių sluoksnių personažų jausmai yra tokie stiprūs, kad dialektų skirtumai jiems netrukdo bendrauti ir būti savimi.

„Robčiką“ rašiau kaip internetinį romaną (rašyk.lt) ir jis akimirksniu rado savo auditoriją bei paskatino diskusijas apie personažų ir kalbos autentiškumą. Vieni nenorėjo pripažinti, kad tokia kalba ir realybė egzistuoja, ir teigė, kad tai – išgalvotas slengas, kitiems atrodė, kad socialinės realijos atvaizduotos taikliai, o jie patys romane atpažino save. Šis kontroversiškumas mane motyvavo rašyti toliau. Nuolatinis lenkų ir lietuvių bendruomenės domėjimasis ir palaikymas skatino užbaigti šį kūrinį.

Keli skyriai buvo spausdinti prestižiniuose literatūros žurnaluose „Ha!Art“ ir „Lublin“. Lenkui iš Lenkijos ne visada lengva suprasti *tuteišio bazarą*, tačiau lingvistikos gurmanams ši kalba sukelia daug nuostabos. Lenkų publicistas Ziemowitas Szczerekas savo skaitytojams užduoda retorinį klausimą: „Kaip kalba galėjo transformuotis Lenkijoje, jeigu šią šalį būtų okupavusi Sovietų Sąjunga?“

Aptariamo romano paskirtis ne tik pramoginė – siekiu kelti diskusiją apie *tuteišių* kalbos susiformavimą ir apie tai, kaip kalba veikia žmonių mąstymą. Temos, gvildenamos romane, turėtų įkvėpti moksleivius rinktis ambicingą ateities kelią, eiti nepramintais takais ir ieškoti savo unikalumo, o tėvams leistų geriau suprasti savo vaikus.

Tuteišių slengas nuolat keičiasi. Naujų žodžių atsiradimą lemia internetas, o seni žodžiai ilgainiui dingsta iš vartosenos. Lenkų jaunimas asimiliuojasi ir tapatinasi su lietuvių jaunimu. Dingsta rusiciz-

mai, atsiranda lietuviška ir angliška leksika. *Tuteišių* jaunimo kalbos tyrinėtoja Kinga Geben teigia, kad net natūrali asimiliacija nepaskatins *tuteišių* kalbos atmainos nykimo, nes Lietuva yra labai arti Lenkijos. Man, kaip rašytojui, tenka didelis iššūkis atkurti personažus taip, kad jie *neekspirintų*, t. y. po kelerių metų neprarastų savo aktualumo.

„Robčiko“ vertimas iš *tuteišių* žargono į lietuvių kalbą yra atskiras nuotykis, kuris man kažkiek asocijuojasi su kultiniu Anthony'io Burgess'o „Prisukamo apelsino“ vertimu į lenkų kalbą. Daugybė kritikų pritaria, kad Robert'o Stiller'io vertimas yra daug organiškesnis kūrinys nei pats originalas. Palyginti su lenkiška versija, kurioje slaviški naujadarai *susivalgė* labai organiškai ir natūraliai, originalas skambėjo sintetiškai. Galbūt toks likimas sulauks ir „Robčiko“?

Literatūra ir šaltiniai

- Geben Kinga 2019, *Współczesny język polski. Swoistość języka polskiego na Litwie*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Mokrzecka Ewelina 2016, Geben: Wileńska młodzież już nie używa słowa „mabilka”, *Znad Wilii*, <https://zw.lt/opinie/geben-wilenska-mlodziez-nie-uzywa-slowa-mabilka/>.
- Połośki Bartosz, Robczik, <https://robczik.pl>.
- Šapoka Kęstutis 2018, *Pušis, kuri juokėsi*, Vilnius: Kitos knygos.
- Kultūrų kryžkelė. Vilniaus sąsiuvinis* 2018, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/1013706741/kulturu-kryzkele-vilniaus-sasiuvinis>.
- Lietuvos lenkų tarmės* 2016, <http://www.lenkutarmes.flf.vu.lt>.
- Tarmę turime puoselėti, bet ir su slengu nepakovosime* 2017, <https://www.bernardinai.lt/2017-05-22-tarme-turime-puoseleti-bet-ir-su-slengu-nepakovosime/>.

Suomių šnekamosios kalbos įdomumas ir Helsinkio slengo istorija

VU Filologijos fakulteto bakalaurantas
Jokūbas Kodoras

Praėjusių metų „Kalbų vakaro“ leidinyje (2019 m.) rašiau apie suomių kalbą, jos savybes, įdomumą ir išskirtinumą Skandinavijos regione. Žinoma, bet kokiame jauno ir tik pradedančio rašyti autoriaus tekste neretai lieka keletas netikslumų, kuriuos galima anksčiau ar vėliau pataisyti. Pasinaudodamas proga, tą dabar ir padarysiu.

„Apibendrinant galima teigti, kad suomių kalba yra įdomi ir išskirtinė visame Skandinavijos regione“, – kalbėdami apie Suomiją, jos negalime priskirti tam tikrai Skandinavijos teritorijos daliai. Šiam regionui priklauso tik trys šalys, t. y. Danija, Norvegija ir Švedija, kurias ne tik sieja vienodas kalbinis pagrindas (visos trys kalbos kilusios iš germanų kalbų šeimos), bet, žvelgiant iš istorinės perspektyvos, šios trys valstybės kadaise taip pat turėjo bendrą valstybę ir vieną kalbą. Kalbėdami apie Suomiją, vartojame terminą *Šiaurės Europa* arba *Šiaurės šalys*, nes sąvoka *Skandinavija* yra susijusi tik su toje teritorijoje vyraujančiomis ir jau minėtomis skandinavų kalbomis. Tik geopolitiškai Suomiją turbūt būtų galima vadinti *Skandinavijos šalimi*, tačiau termino pasirinkimo klausimas visada kels diskusijas ir privers susimąstyti, ar šią šalį visgi tapatinti su Skandinavija, ar ne. Kol kas renkuosi, mano nuomone, priimtinesnį variantą – Suomiją vadinu *Šiaurės šalimi*.

Šiame tekste ir toliau tęsiamas suomių kalbos pristatymas. Kadangi šių metų Kalbų vakaras kviečia diskutuoti apie šnekamąją kalbą, būtų įdomu pratęsti ir skaitytojams pristatyti suomių šnekamąją kalbą (suom. *puhekieli*), kuri, mano manymu, ne tik gana įdomi ir išskirtinė šiaurės šalių regione, bet ir apskritai lingvistikos pasaulyje.

Mes, lietuviai, neretai kalbame taip, kaip rašome: dėl patogumo ir greito kalbos tempo nukertame galūnes, pailginame balsius, patrupiname ilgus žodžius ir, priklausomai nuo konteksto, adresato ir aplinkos, vartojame slengą. Vadinasi, skirtumas tarp rašomosios ir šnekamosios lietuvių kalbos nėra toks didelis, o suomių kalboje atvirkščiai – šnekamoji kalba yra taip stipriai atitolusi nuo rašomosios kalbos (suom. *kirjakieli*), kad, rodos, galėtų būti laikoma atskira kalba. Kad pavyktų šį santykį įsivaizduoti ir suprasti aiškiau, galėčiau palyginti šiuos du kalbos variantus su Lietuvoje gyvuojančiomis žemaičių ir aukštaičių tarmėmis: aukštaičiui ne visada lengva suprasti, ką kalba žemaitis. Panašiai ir suomių kalboje: rašomoji kalba labai skiriasi nuo šnekamosios kalbos. Šis suomių kalbos variantas, kaip ir daugelis kitų šnekamųjų kalbų, pasižymi galūnių ir žodžių trumpinimu, o tik užmetus akį į žodžių formas gali pasirodyti, kad jos netgi neatpažįstamos arba nematytos šios kalbos besimokantiems žmonėms.

Paprastai kalboje trumpinami dažniausiai vartojami žodžiai, pavyzdžiui, įvardžiai (*minä* → *mä* (liet. *aš*), *sinä* → *sä* (liet. *tu*) ir t. t.) arba jungtukai (*mutta* → *mut* (liet. *bet*), *sitten* → *sit* (liet. *tada*), *koska* → *kosk* (liet. *nes*) ir t. t.). Kai kurie veiksmožodžiai, pavyzdžiui, *olla* (liet. *būti*), *mennä* (liet. *eiti*), *tulla*

(liet. *ateiti*), *tarvita* (liet. *reikėti*), keičia savo formą asmenuojant (*minä olen* → *mä oon* (liet. *aš esu*), *sinä tulet* → *sä tuut* (liet. *tu ateisi*), *te tarvitsette* → *te tarviitte* (liet. *jums reikia*). Suomių kalboje, kaip ir lietuvių kalboje, skaičiai taip pat gali būti trumpinami, tačiau suomių kalboje tokio tipo trumpiniai daug dažnesni. Užuoat sakę *yksi* (liet. *vienas*), galime sakyti *yks* (liet. *viens*), *kaksi* → *kaks* (liet. *du*), *kymmenen* → *kymppi* (liet. *dešimt*), *kaksikymmentä* (liet. *dvidešimt*) → *kakskyt* (liet. *dvam*), *neljäkymmentäkahdeksan* (liet. *keturiasdešimt aštuoni*) → *nelkytkaheksan* (liet. *kem aštuoni*).

Kaip matyti, tokie žodžiai, kaip *kymmenen*, *olla* ar *tulla*, šnekamojoje kalboje gali neatpažįstamai pakeisti savo formą. Dar didesni pokyčiai yra būdingi žodynui, nes atsiranda tam tikri šnekamosios kalbos žodžiai, kuriuos galima išgirsti gatvėje ar įprastame pokalbyje, bet jie nėra vartojami spaudoje ar televizijoje. Tokie žodžiai vadinami *slengu*, o čia keletas jų pavyzdžių:

työ → *homma*, *duuni* (liet. *darbas*)

laulu → *biisi* (liet. *daina*)

elokuva → *leffa* (liet. *filmas*)

polkupyörä → *fillari* (liet. *dvirkas*)

ruoka → *safka* (liet. *maistas*)

bussi → *dösä* (liet. *autikas*)

koti → *hima* (liet. *namai, hata*)

Helsinki → *Stadi* (liet. *Helsinkis*)

Nurodyti pavyzdžiai priklauso Helsinkio slengui (suom. *Stadin slangi*), kuris vartojamas tik Helsinkio miesto apylinkėse. Reikėtų pridurti, kad šį slengą dažnai mokosi ir nagrinėja užsieniečiai. Trumpai tariant, Helsinkio slengo variantas susiformavo XIX a. pabaigoje, kai Suomija atsiskyrė nuo Švedijos karalystės (1809 m.) ir tapo carinės Rusijos dalimi. Aptariamo slengo atsiradimą nulėmė keletas veiksnių: visų pirma, iki XIX a. vidurio Helsinkyje gyveno tik gimtakalbiai švedai, tačiau laikui bėgant mieste pradėjo daugėti ir gimtakalbių suomių. Antra, vertinant kalbiniu aspektu, auganti darbininkų klasė tapo mišri, o kalbos pradėjo natūraliai *maišytis*. Taigi, tokioje dvikalbėje aplinkoje susiformavo Helsinkio slengas, kuris leido aiškiau ir greičiau susikalbėti kartu gyvenantiems gimtakalbiams suomiams ir švedams.

Didžiausią aptariamo slengo žodyno dalį (apie 75 procentus) sudaro iš švedų kalbos pasiskolinti žodžiai, t. y. švediški žodžiai buvo pritaikyti suomių kalbai, kad atitiktų šios kalbos standartus, pavyzdžiui, *hima* (šved. *hem*, liet. *namai*), *snögu* (šved. *snö*, liet. *sniegas*), *byysat* (šved. *byxor*, liet. *kelnės*) ar *spora* (šved. *spårvagn*, liet. *tramvajus*). Taip pat šį slengą sudaro iš bendrinės suomių kalbos kilę žodžiai (apie 20 procentų žodyne esančios leksikos), kurie dažniausiai yra ilgesnių žodžių trumpiniai, palengvinantys kalbinę komunikaciją, pavyzdžiui, *talkkari* (suom. *talonmies*, liet. *priziūrėtojas, kiemsargis*), *telkkari* (suom. *televisio*, liet. *televizorius, telikas*), *makkari* (suom. *makuuhuone*, liet. *miegamasis*). Reikėtų paminėti, kad apie 5 procentus žodyno sudaro iš rusų kalbos pasiskolinti žodžiai: *mesta* (rus. *мечта*, liet. *vieta*), *bulkki* (rus. *булька*, liet. *bandelė*) ar *safka* (rus. *закуска*, liet. *maistas*). Nemažai skolinių šiais laikais atkeliauja ir iš anglų kalbos: *striitti* (angl. *street*, liet. *gatvė*), *iisi* (angl. *easy*, liet. *lengvas*) ar *biitsi* (angl. *beach*, liet. *paplūdimys*).

Taigi, kai kitą kartą nuvyksite į Suomiją, nenustebkite, jeigu tai, kas kalbama televizoriuje ar rašoma laikraščiuose, gerokai skirsis nuo to, ką ir kaip išgirsite gatvėje, ar neprimins to, ką buvote mokęsi

kalbos kursuose. Suomių rašomoji ir šnekamoji kalba labai skiriasi, o jų santykis primena žemaičių ir aukštaičių tarmes. Palyginti su kitomis pasaulio kalbomis, toks santykis yra gana įdomus ir išskirtinis. Nors žinome, kad daugumoje šnekamųjų kalbų žodžiai trumpinami, galūnės nukertamos ir atsiranda daugiau slengo, suomių kalbai tai ypač būdinga. Toks rašomosios ir šnekamosios kalbos santykis gali išgąsdinti besimokančius kalbos (jeigu apskirtai suomių kalbos sudėtingumo mitas dar nespėjo įvairyti baimės), o kitus galbūt atvirksčiai – nuteikti ir paruošti kelionei į šios kultūros gelmes, įdomybes, subtilybes ir išskirtinumus.

Šnekamoji prancūzų kalba

VU Filologijos fakulteto lektorius dr.
Miroslav Stasilo

Mūsų kalba yra labai nepastovi ir kintanti. Kartais žodis, kuris buvo plačiai vartojamas prieš keletus metus, dingsta iš bendrosios vartosenos. Pavyzdžiui, XX a. pradžioje Prancūzijoje žodis *paraphrasseur* (liet. *perfrazuotojas*) buvo vartojamas tada, kai asmuo nukopijuodavo arba atkartodavo kito žmogaus kūrinį ar mintį. Taip prancūzų rašytojas ir kritikas Claude'as Roger'as-Marx'as apibūdino Pierre'ą-August'ą Renoir'ą, greičiausiai atkartojusį kitą dailininką (Roger-Marx 1937). Kitas pavyzdys – žodis *minitel*, kuris buvo plačiai vartojamas praėjusio amžiaus pabaigoje. Norėdami išstumti amerikiečių sukurtą internetą, taip prancūzai pavadino savo sukurtą kompiuterių tinklą. Šis žodis susijęs su kitu reiškiniu, t. y. su tam tikra leksika vartojama profesinėje, socialinėje ar kitoje aplinkoje (pranc. *argot*). Prancūzijoje dažnesni šnekamosios kalbos žodžiai įtraukiami į prancūzų kalbos žodynus, o šalia nurodomas jų registras.

Prancūzų lingvistai šnekamąją kalbą suvokia labai plačiai: tai – visa, kas lieka už kalbos normos ribų. Šnekamoji kalba – bendras terminas, apimantis daugybę nenorminės kalbos atmainų, kurioms prancūzų lingvistai skiria labai daug dėmesio. Apie tai byloja ir daugybė Prancūzijoje išleistų knygų bei žodynų, iš kurių pavadinimų galima spręsti apie įvairius šnekamosios kalbos nagrinėjimo pjūvius: „Didysis *argo* žodynas“ (Colin ir kt. 2019), „Šnekamosios prancūzų kalbos žinynas“ (Duneton 1998), „Naujasis nenorminės kalbos žodynas: XXI amžiaus prancūzų *argo* ir šnekamoji kalba“ (Merle 2007), „Priemiesčių *argo*“ (Tengour 2013), „Prancūzų paauglių kalbos žodynas“ (Ribeiro 2013), „Prancūziško repo verlando žodynas“ (Debov 2015), „Keiksmazodžių žodynas“ (Enckell 2004), „Priemiesčių iliustruota leksika“ (Rey 2007) ir kt.

Be abejo, kasdienė prancūzų kalba domina ne tik lingvistus ar žodynų kūrėjus. Ji – svarbi prancūzų kultūros dalis. Šnekamąją kalbą dažnai girdime dainose: pavyzdžiui, repo muzikos stilius neatsiejamas nuo gatvės kalbos. Kitas pavyzdys – kinas. Daugelyje meninių juostų galima išgirsti šnekamąją kalbą, pavyzdžiui, filmuose „La Haine“ („Neapykanta“), „Entre les murs“ („Tarp sienų“) kalbama apie priemiesčių jaunimą, dažnai vartojantį prancūzų šnekamąją kalbą, arba viename iš populiariausių paskutinio dešimtmečio filmų „Bienvenue chez les Ch'tis“ („Sveiki atvykę pas Šti“) apstu dialogų Normandijos regiono dialektu. Kasdienę kalbą aptinkame ir grožinės literatūros kūriniuose.

Daugelis prancūzų autorių savo kūriniuose vartoja šnekamąją kalbą, nes siekia, kad skaitytojas pajustų tikrąsias gyvenimo spalvas ir daugiasluoksniškumą. Žymaus detektyvų autoriaus Georges'o Simenon'o romanų personažai neretai kalba su tam tikru akcentu ar tam tikra tarme, taip pat vartoja savo socialiniam sluoksniui ar profesijai būdingą žodyną (pranc. *argot*). Vienas iš tokių personažų – nenumaldomas komisaras Maigret (liet. *Megrė*), gerai pažįstamas daugeliui skaitytojų. Šį personažą ypač išpopuliarino ir puikiai suvaidino žinomas visame pasaulyje aktorius Jean'as Gabin'as, kilęs iš daugiavaikės paryžiečių šeimos, kuriai nesvetima paprasta šnekamoji kalba.

Poetas ir rašytojas Oscar'as Milosz'as į prancūzų kalbą vertė lietuvių pasakas bei dainas. Kelias dešimtis savo išverstų pasakų jis išleido dviem rinkiniais „Senosios Lietuvos pasakos ir pasakojimai“ („Contes et fables de la Vieille Lituanie“) ir „Mano Motušės žąsies pasakos“ („Contes lituaniens de ma mère l'Oye“). Kaip žinia, pasakos yra sakinės literatūros žanras. O. Milosz'as, siekdamas kuo autentiškiau perteikti leksines, semantines ir intonacines šnekamosios kalbos ypatybes, kūrybiškai pasinaudojo prancūzų kalbos teikiamomis galimybėmis. Jo pasakų vertimuose gausu įvairių stilistinius atspalvius perteikiančių priesagų, kurios nedažnai vartojamos norminėje kalboje. Štai kai kurie iš daugybės pavyzdžių: *vivoter*, *soutanelle*, *drôlette*, *drôlesse*, *planchette*, *champignonnets*, *maisonnée*, *pauvret*, *tantet*, *grassouillette*, *agnelle*, *doucereuse*, *napperon*, *simplet*, *gentilhomme*, *gentilâtre*, *nobliu*, *pâlot*, *finaud*, *seulet*, *chambrette*, *propret* ir t. t.

Pagrindinis šnekamosios prancūzų kalbos bruožas – jos itin didelis kūrybiškumas ir originalumas. Populiariosios šiuolaikinės prancūzų kultūros pagrindą sudaro daug žmonių, kilusių iš Prancūzijos priemiesčių (pranc. *city* arba *banlieu*). Jiems prancūzų kalba nėra susijusi tik su žymių rašytojų (Jean de la Fontaine, Charles Perrault, Molière, Alexandre et Victor Dumas, Honoré de Balzac, Gustave Flaubert, Stendhal, Marcel Proust, Charles Baudelaire, Victor Hugo ir t. t.) ar mąstytojų (René Descartes, Montaigne, Blaise Pascal, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Diderot, Voltaire, Sartre, Camus ir t. t.) kūriniais, kuriuose kalbos grynumas ir taisyklingumas – pamatinis kūrybos ir mąstymo elementas. Populiariosios kultūros atstovai, neretai išlaikę labai stiprų emocinį santykį su savo protėviais, kuriems prancūzų kalba nebuvo gimtoji, bendrauja ir žiūri į šią kalbą plačiau bei atsainiau. Jie kuria naujus žodžius ir posakius keisdami tradicinius standartus bei taisykles.

Vienas iš populiariausių naujadarų sudarymo būdų – sukeisti skiemenis vietomis. Prancūzų kalboje tai vadinama *verlan**. Štai keletas verlano pavyzdžių: *chanmé*, kuris šnekamojoje kalboje reiškia 'susižavėjimą ir pyktį', kilo iš *méchant* (liet. *pyktis*); *relou* (liet. *nuobodus*) – iš *lourd* (liet. *sunkus*); *chéper* (liet. *keistas*) – iš *perché* (liet. *įsitaisęs*); *reuf* (liet. *artimas šeimos narys*) – iš *frère* (liet. *brolis*); *meuf* (liet. *jauna mergina*) – iš *femme* (liet. *moteris, žmona*); *teuf* (liet. *draugų vakarėlis*) – iš *fête* (liet. *šventė*); *laisser béton* (liet. *liautis*)** – iš *laisser tomber* (liet. *leisti nukristi*). Kaip galima pastebėti iš pateiktų pavyzdžių, kai kurie tokiu būdu sudaryti žodžiai atitolsta nuo savo pirtako.

Kitas šnekamosios kalbos leksikos šaltinis – palyginimai arba metaforos. Štai keletas *expression imagée* (liet. *vaizdingas posakis, frazeologizmas*) pavyzdžių:

1. Kai būna labai šalta, prancūzas dažnai sako „Il fait un froid de canard“, kuris pažodžiui reikštų 'lauke ančių šaltis'. Lietuviai tokį posakį galėtų suprasti ir tiesiogiai, kadangi tai asocijuotųsi su *žąsies oda*. Bet prancūzų kalboje tai susiję su kitu reiškiniu. Kadase, staiga atvėsus orams, vėlyvą rudenį ar žiemą, vykdavo labai populiarūs ančių medžioklė. Medžiotojui tekdavo ilgai laukti to momento, kai pagaliau galėdavo šauti į savo grobį. Belaukiant šaltis dažnai prasiskverbavo iki pat medžiotojo kaulų.

* Žymus XIX a. prancūzų poetas-simbolistas Paul'is-Marie Verlaine'as, kurio pavardė skamba labai panašiai, nėra šio „žaidimo su skiemenimis“ kūrėjas.

** „Laisse béton“ – labai populiarus prancūzų dainininko Renaud daina.

2. Bananas – labai populiarus vaisius, todėl šį vaisių žymintis žodis aptinkamas įvairiuose šnekamosios kalbos posakiuose. Pavyzdžiui, *avoir la banane* (liet. *turėti bananą*) reiškia ‘būti laimingam, šypsotis’, kadangi banano forma primena šypseną, arba *mettre une banane* (liet. *dėti bananą*), t. y. šiuo pasakymu prancūzai apibūdina neprotingą žmogų.
3. Kitas frazeologizmas *avoir un œil qui dit zut à l'autre*, vartojamas šnekamojoje prancūzų kalboje, pažodžiui reikštų ‘turėti akį, kuri sako kitam: „O, velnias!“’. Šis posakis reiškia ‘žvairuoti’ ir atsirado XX a. norint apibūdinti žmogų, kuris stovi nugara ir žvelgia į priešingas puses.

Šis naujų žodžių ar posakių sudarymo būdas yra įdomus, nes, suprasdami ir įsisavindami tokio tipo pasakymus, suprantame ir įsisaviname kultūrą, o kartais netgi istoriją. Tai labai svarbu prancūzų kalbos besimokantiems žmonėms.

Šnekamoji prancūzų kalba įtraukta į beveik visus prancūzų kalbos vadovėlius: kasdieniai dialogai, fonetikos pratimai, ištraukos iš autentiškų radijo ar televizijos laidų. Paskaitų ir seminarų metu Vilniaus universiteto Prancūzų filologijos katedros dėstytojai taip pat nemažai dėmesio skiria būtent šiai kalbos atmainai.

Jau kelerius metus dėstomas lektorės Linos Perkauskytės parengtas prancūzų kalbos registrų kursas, kuriame itin daug dėmesio skiriama įvairiems prancūzų šnekamosios kalbos aspektams. Kiti dėstytojai taip pat vartoja šiuolaikinę prancūzų kalbą. Literatūros, šiuolaikinės prancūzų kalbos, kinematografo, meninio vertimo ir kitų paskaitų metu dėstytojai kartu su studentais aptarinėja šnekamosios kalbos ypatybes, skatina ne tik įsisavinti šnekamosios kalbos žodžius ir junginius, bet ir aktyviai juos vartoti, nes tai parodo kalbos mokėjimo lygį ir priartina prie idealo, kurį dažnai turime savo galvoje – kalbėti kaip tikras prancūzas ar prancūzė (pranc. *parler comme un ou une vrai(e) Français(e)*).

Dėkoju visiems Prancūzų filologijos katedros kolegoms, ypač lektorei L. Perkauskytei ir prof. Genovaitei Dručkei, prisidėjusiems prie šio straipsnio rašymo.

Literatūra ir šaltiniai

- Jean-Paul Colin, Mevel Jean-Pierre, Leclère Christian 2019, *Grand dictionnaire de l'argot*, Paris: Larousse.
- Debov Valéry 2015, *Glossaire du verlan dans le rap français*, Paris: Editions L'Harmattan.
- Duneton Claude 1998, *Guide du français familier*, Paris: Seuil.
- Enckell Pierre 2004, *Dictionnaire des jurons*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Merle Pierre 2007, *Nouveau dictionnaire de la langue verte: Le français argotique et familier au XXIe siècle*, Paris: Denoël.
- Rey Alain 2007, *Lexik des cités*, Paris: Editions Fleuve noir.
- Ribeiro Stéphane 2013, *Dictionnaire Ados Français*, Paris: Editions de l'Opportun.
- Roger-Marx Claude 1937, *Renoir*, Paris: Editions Floury.
- Tengour Abdelkarim 2013, *Tout l'argot des banlieues*, Paris: Editions de l'Opportun.

Bendrinė arabų kalba vs. arabų kalbos tarmės

VU Filosofijos fakulteto lektorė
Maritana Larbi

Arabų kalba skirstoma į klasikinę, literatūrinę, dar vadinamą bendrine (arab. *fusha*), ir šnekamąją kalbas. Klasikine arabų kalba yra užrašytas Koranas, pranašo Mahometo tradicija (arab. *sunna*) ir daugelis kitų tradicinių tekstų. Pirmasis arabų kalbos vadovas (arab. *kitāb Miskawaih*), pasirodęs VIII a. pabaigoje, iki šiol laikomas pamatiniu veikalu visoms kitoms arabų kalbos gramatikoms, nes šiame vadove išsamiai aprašyta visa minėtos kalbos gramatika ir fonetika. Kita vertus, bendrinė arabų kalba, palyginti su kitomis kalbomis, kito labai nežymiai ir iš esmės išlaikė visus senosios gramatinės sistemos bruožus. Dėl kalbai priskiriamos sakralinės funkcijos bet kokios arabų kalbos reformos inicijuojamos labai sunkiai ir tampa beveik neįmanomos. Nors bendrinė arabų kalba laikoma oficialia kalba 22 arabų šalyse, t. y. minėta kalba – oficiali žiniasklaidos, valstybinių institucijų ir literatūros kalba, jos mokoma mokyklose, tačiau gatvėje ir buityje arabai kalba savo šalies tarme, kuri gali smarkiai skirtis nuo bendrinės kalbos. Arabo paklausus, ar jo šalies šnekamoji kalba labai skiriasi nuo bendrinės kalbos formos, dažniausiai išgirsime tokį atsakymą: „Oi, ne! Mano šalies tarmė yra artimiausia *fushai*.“ Toks teiginys tik parodo, kad arabams jų kalba yra labai svarbi ir kelia pasididžiavimą: tai lemia ne tik arabų kalbos sakralinė reikšmė, bet ir išskirtinis grožis, kalbos turtai ir gausus literatūrinis paveldas. Be to, pašnekovo gebėjimas bendrauti *fusha* leidžia spręsti apie jo socialinį statusą ir išsilavinimo lygį.

2010 m. gruodžio 18 d. UNESCO inicijavo Tarptautinį arabų kalbos minėjimą. Per dešimt metų ši data palaipsniui įgijo itin didelę reikšmę arabų pasaulyje ir tapo jo identiteto simboliu. Minėtos dienos proga organizuojama daug įvairių, taip pat ir tarptautinių, mokslinių ir kultūrinių renginių. Kaip matyti, kyla daug klausimų, kuriuos reikia spręsti ne tik nacionaliniu lygmeniu. Renginiai dažnai orientuojami į takoskyrą tarp bendrinės kalbos ir tarmių, todėl šiame kontekste neišvengiamai kalbama ir apie dvikalbystę. Dažniausiai keliami tokie klausimai:

- Kokią reikšmę šalies tarmė turi jos tautiniam identitetui?
- Ar gali koegzistuoti bendrinė kalba ir tarmės?
- Kodėl patys arabai taip sunkiai mokosi bendrinės kalbos ir vengia ją vartoti buityje bei gatvėje?
- Kaip reformuoti švietimo sistemą, kad ji užtikrintų efektyvų bendrinės arabų kalbos mokymą ir jos taikymą kasdieniame gyvenime?
- Ar užsienio universitetuose studentų nevertėtų mokyti kokios nors populiarsnės tarmės, pavyzdžiui, Egipto arba Sirijos, nes studentai, išmokę bendrinės kalbos pradmenis ir nuvykę į bet kurią arabų šalį, nesusikalba turguose?
- Galiausiai gal reikėtų sukurti vieną bendrą tarpinę kalbą, t. y. tarpinę bendrinės kalbos ir tarmės variantą?

Vis dėlto man kyla daug klausimų. Kuri tarmė turėtų tapti šios kalbos varianto pagrindu? Ar tokiu būdu tikrai būtų išspręstos išvardytos problemos? Ar tai nėra savotiškas kalbos laidojimas ir ilgaamžių tradicijų atsisakymas? Verta paminėti, kad dar ikiislaminiam Arabijos pusiasalyje VI a. kiekviena gentis taip pat turėjo savo garsų tarimo ypatumus ir varijuojančią leksiką, tačiau pusiasalio gentys tarpusavyje taip pat bendravo ir vadinamąja bendrine kalba. Šių genčių tarmių įvairovė nulėmė gausią bendrinės arabų kalbos sinonimiją. Vien tik liūtui įvardyti šiuolaikinėje arabų kalboje priskaičiuojama apie 50 žodžių. O štai XI a. pradžioje arabų filologas Ibn Faris rašė, kad egzistuoja apie 500 žodžių liūtui žymėti, barzdai – 200, o akmeniui – 70. Nors šie skaičiai, be abejo, yra gerokai perdėti, besimokančiam arabų kalbos dažnai tenka išmokti daugiau nei vieną tos pačios leksinės reikšmės žodį.

Įtampa tarp šiuolaikinės bendrinės arabų kalbos ir įvairių arabų kalbos tarmių tapo arabų dialektologijos mokslinių tyrimų objektu tiek Rytuose, tiek Vakaruose. Nors publikuota nemažai išsamių darbų, tiriančių gramatinius, fonetinius ir lingvistinius atskirų šiuolaikinių arabų regionų dialektų aspektus, deja, dėl ganėtinai plataus geografinio regiono, beribių tarmių variantų ir sąlyginai jaunos disciplinos mokslininkai kupini pesimizmo. Kita vertus, šioje disciplinoje įžiūri ir daug potencialo naujiems tyrimams.

Taigi, šiuolaikinės arabų kalbos tarmės – gausios ir labai įvairios. Kiekviena skiriasi savo fonetika, žodynu ir gramatika. Susitikę skirtingų arabų šalių gyventojai sunkiai suprastų vienas kitą, jei kiekvienas kalbėtų tik savo šalies tarme. Dažniausiai stengiamasi vartoti bendrus dialektinius žodžius arba prisitaikyti prie šiuolaikinės bendrinės arabų kalbos, kuri visiems suprantama, nes jos mokomasi mokyklose, ji vartojama literatūroje ir žiniasklaidoje, taip pat ji yra oficiali rašto kalba. Kalbos sakralinis vaidmuo ir toliau išlieka labai svarbus.

O pabaigai galime palyginti, kaip skirtingų arabų šalių gyventojai pasakytų frazę *Jis valgo duoną*. Bet nepamirškime, kad žemiau pateiktos frazės atspindi tik tam tikro šalies regiono pavyzdžius:

Bendrinė arabų kalba	<i>Ya'kulu ḥubz</i>
Egiptas	<i>Be-yākul ʿēš</i>
Tunisas	<i>Yākel f'el ḥubz</i>
Libanas	<i>'Am-yēkul ḥebz</i>
Marokas	<i>Ka-yākul fe'l ḥubz</i>

O kaip skambėtų atsakymas „Gerai.“, jei užduotumėm klausimą „Kaip tau sekasi?“:

Bendrinė arabų kalba	<i>ḡayyid</i>
Egiptas	<i>kwayyes</i>
Sirija	<i>mnih</i>
Irakas	<i>zēn</i>
Palestina	<i>kwayyes</i>

Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į garsų atmainas, pavyzdžiui, *t: ṭ, h: ħ, s: š* ir *d: ḍ*, kurios bendrinėje arabų kalboje yra savarankiški garsai, nors fonetiškai jie ir labai panašūs. Tarmėse panašūs garsai dažnai vienas su kitu asimiliuojasi, bet, bendrinėje kalboje netiksliai tardami šiuos garsus, galime pasakyti kitokios ar netgi priešingos reikšmės, nei norėjome, žodžius, pavyzdžiui:

qalb (liet. *širdis*) – *kalb* (liet. *šuo*);
naḥla (liet. *bitė*) – *naḥla* (liet. *palmė*);
sabba (liet. *įžeisti*) – *ṣabba* (liet. *lieti vandenį*);
sahl (liet. *lengvas*) – *sāḥl* (liet. *krantas*);
mā (liet. *kas*) – *māʾ* (liet. *vanduo*).

Turkų šnekamosios kalbos ypatumai

VU Azijos šalių studijų (Turkologijos) programos alumnė
Dovilė Žemaitaitė

Turkijos turkų bendrinė kalba yra paremta Stambulo tarme, todėl reikėtų atkreipti dėmesį į visus Turkijos regionus ir skirtingomis tarmėmis paremtas šnekamąsias kalbas, vartojamas Turkijoje. Akivaizdu, kad turkų šnekamojoje kalboje orientuojamasi į reikiamybę kuo greičiau ir, svarbiausia, patogiausiu būdu išreikšti mintis. Žvelgiant į turkų kalbos gramatikos istoriją, aišku viena: skubėjimas kalbėti ir savotiška „tinginystė“ neabejotinai atsispindi priešagų ir pačių žodžių kaitoje. Netgi kyla nuostaba, kaip žmonės sugeba palengvinti vieno ar kito žodžio tarimą, o ilgainiui tai įsigali ir rašytinėje kalboje. Pavyzdžiui, žodis *güzel* (liet. *gražus*): anksčiau norint pasakyti *buvo gražu*, buvo sakoma *güzel idi*, bet laikui bėgant atsirado patogesnis tarimo variantas ir dabar pripažinta forma laikoma tiesiog *güzeldi*. Egzistuoja ir keletas kol kas oficialiai nepripažintų, tik šnekamojoje kalboje vartojamų, formų. Pavyzdžiui, veiksmavardis *geleceğim* (liet. *ateisiu*), kuris šnekamojoje kalboje skamba *gelicem* arba *gidiyor* (liet. *eina*): žmonės jau retai taria paskutinę raidę *r*, dažniausiai išgirstumėm sakant *gidiyo*.

Nenuostabu, kad šnekamojoje kalboje trumpinamas žodžio baigmuo ar praleidžiami skiemenys. Prarastus kalbos elementus galima kompensuoti kūno judesiais, intonacija ar užpildyti pertarais, kurių turkų kalboje tikrai nestinga. Turkų kalbos žodeliai *yani*, *hani*, *ya*, *be* ir t. t., primenantys lietuvių kalbos *nu*, *na*, *žinai*, *ta prasme* ir pan., yra vartojami netikėčiausiose situacijose ir nesuskaičiuojamą daugybę kartų pasikartoja monologe. Taip pat žavi turkų gebėjimas šiuos žodelius įterpti ir kalbant kitomis užsienio kalbomis, pavyzdžiui, *i don't want to fight yani* (liet. *nu, aš nenoriu pyktis*).

Verta trumpai užsiminti ir apie artimus turkų šnekamosios kalbos ir anglų kalbos santykius. Tikrai nereikėtų nustebti, jei Turkijoje išgirsite anglų kalbos *bye bye*: šioje šalyje taip atsisveikina ne tik jaunimas ar bendraujantys neoficialioje aplinkoje, toks pasakymas yra įprastas visiems kalbos vartotojams, todėl galima pamanyti, kad šis atsisveikinimas – pats tikriausias turkiškas žodis. Gausiai plūstantys ir žmonių dažnai vartojami anglicizmai tampa tikru iššūkiu turkų kalbininkams.

Gyvendama Turkijoje, pati dalyvavau viešojo kalbėjimo kursuose ir savo akimis pamačiau, kokia toluma gali tapti taisyklinga rašytinė kalba. Dėstytoja mums uždavė klausimą: „Kuris iš šių žodžių yra teisingas: *yanlış* ar *yalmış*; *yalnız* ar *yanlız*?“ (turk. *yanlış* – liet. *neteisingas*, turk. *yalnız* – liet. *vienas, vienišas*). Iš kambarioje buvusių gal aštuonių žmonių du atsakė neteisingai, penki nusprendė ilgiau pamąstyti, o aš buvau pirmoji atsakiusi teisingai. Kas žino, gal laikui bėgant šie žodžiai ir įgaus naujas formas... Taigi, greitai besikeičiančiame pasaulyje didėjantis atotrūkis tarp šnekamosios ir rašytinės kalbos turėtų būti suvokiamas kaip dar vienas neapsakomai įdomus tyrimų objektas.

Grižimas prie Babelio

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantė,
VU Filologijos fakulteto jaunesnioji asistentė
Irena Snukiškienė

Šiandien pasaulyje skaičiuojama apie 7000 kalbų, neskaitant jų atmainų ir dialektų. Kiekviena kalba savyje slepia atskirą pasaulėvaizdį, mąstymo būdą, kultūrą. Viena vertus, šią įspūdingą įvairovę galima būtų matyti kaip didžiulį kultūros paveldą, antra vertus, Biblijoje kalbų sumaišymas vaizduojamas kaip bausmė, skirta pernelyg galingam tapusiam *homo sapiens* – savotiška izoliacija, įkalinimas kalboje, o kartu ir pasaulėvaizdyje. Kalbinė izoliacija paliečia ne tik atskirus žmones, bet ištisas bendruomenes ir tautas. Negalėjimas susikalbėti turi ne tik psichologinių, bet ir ekonominių, politinių pasekmių. Žodis *barbaras*, šiandien reiškiantis neišprususį tamsuolį, nesuvokiantį kultūros vertybių, senovės Graikijoje tiesiog apibūdino svetimtaučius, kurie kalbėjo neaiškia kalba, graikų ausims skambėjusia it laukinių garsai. Žmonės jau seniai suvokė, kokių galių įgautų išėję iš kalbinės izoliacijos. Apie tai pasakoja bibliinė Sekminių stebuklo istorija, kai, apaštalamis gavus daugiakalbystės dovaną, Evangelija staiga išplinta po visą pasaulį, nes skirtingos tautos ją išgirsta tiesiai į širdį pataikančia gimtąja kalba. Taigi, nieko keisto, kad žmogus nuo seno ieško įvairių grįžimo prie Babelio būdų.

Seniausias ir plačiausiai paplitęs susikalbėjimo būdas – vertimas. Vertėjai – tai žmonės, be kurių tarpkultūrinis dialogas tampa neįmanomas. Jie atveria kitus pasaulius, priartina svetimą kultūrą ir pasaulėvaizdžius, leidžia juos paversti kiekvieno asmeninės patirties dalimi, plečia ne tik žinias, bet ir žmonių jautrumą, empatiją. Tiesa, vertėjo vaidmuo ne visados būdavo įvertintas. Gausu senųjų ir net naujųjų laikų raštų, kurių vertėjai išliko anonimiški. Vertimas dažnai buvo nepelningas vergų ar vienuolių darbas, vertimus ribojo siaūros kalbų kombinacijos ir siauri tekstų žanrai. Pirmasis Korano vertimas į Europos kalbas pasirodo tik XII a., nors Europa jau nuo VII a. gyveno sandūroje su musulmonų pasauliu. Taigi, ištisus penkis amžius europiečiai gyveno neturėdami esminio rakto musulmonų pasaulėvaizdžiui suvokti.

Pastaruoju metu pasigirsta abejonių dėl vertimo profesijos ateities, kuriai grėsmę galėtų kelti sparčiai besivystančios ir vis tobulesnės, greitesnės ir pigesnės vertimus siūlančios informacinės technologijos. Pirmasis mašininis vertimas, sukurtas Džordžtauno universiteto ir IBM korporacijos, viešai pademonstruotas 1954 m. Nors tai buvo eksperimentas, apribotas tik dviejų (anglų ir rusų) kalbų kombinacija, apie 250 vienareikšmių žodžių ir viena sritimi, jau tada prognozuota, kad vos po kelerių metų mašininiai vertimai taps kasdienybe. XXI a. matome, kad svarbi tarptautinė komunikacija vis dar iš esmės palaikoma gyvų vertėjų pagalba. Versti galintis dirbtinis intelektas turėtų būti absoliuti žmogiškojo proto, mąstymo, jausmų ir estetinės jautros replika, kuri gebėtų ne tik tobulai perteikti faktus, bet ir literatūroje, poezijoje slypinčias aliuzijas, metaforas, tarp eilučių paslėptą informaciją.

Žinoma, žmogaus vertimai toli gražu ne visados esti tobuli. Beveik nekyla abejonių, kad neįmanoma šimtu procentų perteikti originalaus teksto su jo skambesiu, ritmika, giluminiais semantiniais

leksikos sluoksniais. Net pats žodis *vertimas* pirmiausia reiškia ‘išvertimą į kitą pusę’ – nebūtinai gerąją. Dar Migelis de Servantesas pastebėjo, kad vertimas prilygsta žiūrėjimui į flamandų gobeleną iš išvirkščiosios pusės: matomos tik formos, bet nelikę paveikslo ryškumo ir spalvų grožio. Vertimo istorijoje gausu pavyzdžių, kai vertimų netobulumai lėmė pasaulinius įvykius: pasigirsta svarstymų, kad vienintelį istorijoje branduolinio ginklo panaudojimą prieš kitą šalį nulėmė netikslus vertimas iš japonų kalbos į anglų kalbą. Nikita Chruščiovas, 1956 m. vakarų ambasadoriams ištaręs „Мы вас похороним“ (liet. *Mes jus palaidosime*), siekė įteigti komunizmo ilgaamžiškumą, bet pažodinis vertimas į anglų kalbą „We will bury you“ įgavo tiesioginio grasinimo susidoroti reikšmę ir sukėlė nemažą tarptautinį rezonansą.

Žmonija ieškojo ir kitų, tobulesnių grįžimo prie Babelio būdų. Vienas jų – dirbtinių kalbų ir meta-kalbų kūrimas. Lenkų-australų kalbininkė Anna Wierzbicka, remdamasi kalbinio reliatyvizmo idėja, pastebėjo, kad tarptautinė komunikacija, o ypač daugiakalbiai kultūriniai tyrimai negali būti atliekami verčiant. Žmogų kaip kalbančiąją būtybę riboja jo kalba ir joje slypinti kultūra, *homo loquens* visados žvelgia per savo kalbinę prizmę, kultūrą ir pasaulėvaizdį, todėl visada išlieka subjektyvus. Pasak A. Wierzbickos, siekdami objektyvumo, turime rasti universalų ir jokiai kalbai nepriklausantį atskaitos tašką, *tertium comparationis*, kuriuo galėtų būti jos su grupe mokslininkų kuriama natūrali semantinė metakalba (NSM). Šios kalbos žodyną sudaro hipotetinis sąrašas žodžių – semantinių primityvų, t. y. labai paprastų, elementarių sąvokų, kurios vienodai ir intuityviai suvokiamos visose kalbose ir galėtų būti naudojamos sudėtingesnėms sąvokoms paaiškinti. Semantinių primityvų yra palyginti nedaug, jie įgimti visoms kultūroms, todėl suteikia objektyvios tarpkultūrinės komunikacijos galimybę. A. Wierzbicka iš dalies savo idėjas grindžia Gottfriedo Leibnico mintimi apie žmonių minčių alfabetą (lot. *alfabetum cogitationum humanarum*), iš kurio sudaryti visi sudėtingesni konceptai. A. Wierzbicka tai vadina grįžimu prie Babelio.

Vis dėlto, NMS – tai techninė, dirbtinė kalba, tinkanti apibrėžti natūralią kalbą, galinti būti puikiai pritaikoma mokslo, tarptautinės politikos pasaulyje, bet pernelyg sudėtinga, kad galėtų būti vartojama visose žmogiškosios komunikacijos situacijose. Be to, NMS kūrimas reikalauja bene utopinių sąlygų – lingvistų komandos, sudarytos iš kiekvienos pasaulio kalbos atstovų. Natūrali kalba – gyvas organizmas, sparčiai besivystantis drauge su tauta, kultūriniais jos pokyčiais, o dirbtinės kalbos (pavyzdžiui, didelio populiarumo sulaukusi Balstogės žydo Ludwiko Zamenhofo sukurta esperanto), nebūdamos susietos su kultūra, natūraliai nesivysto ir yra pasmerktos žūti.

Šiandien pastebima dar viena grįžimo prie Babelio srovė, kurią galbūt lėmė sparti globalizacija, pragmatizmas ir technologinė plėtra. Tai – vienos *lingua franca* paieškos, savotiška unifikacija, siekis, kad kuo daugiau žmonių kalbėtų kuo mažesniu skaičiumi kalbų. Daugiau nei pusė žemės gyventojų bendrauja vos 23 kalbomis, taigi pragmatiškumas leidžia milžinišką visų pasaulio kalbų skaičių apriboti iki vos kelių plačiai vartojamų ir suprantamų daugumos. Šiandien *lingua franca* vaidmenį atlieka

anglų; sparčiai populiarėja ispanų bei kinų kalbos. Vis dėlto toks pragmatizmo padiktuotas mažesnių kalbų atmetimas lemia jose užkoduotų pasaulėvaizdžių ir kultūrų nykimą ir drauge nykstantį žmogiškąjį paveldą.

XXI a., ko gero, nėra nė vieno tobulo būdo pabėgti nuo Babelio prakeiksmo. Daugiakalbystės problema vis dar lieka aktuali ir nerasta tobulesnio jos sprendimo būdo nei žmogiškasis vertėjo potencialas ir svetimų kalbų mokymasis. Antra vertus, į daugiakalbystę verta žiūrėti kaip į dovaną, leidžiančią besimokant kalbų praturtinti savo kognityvinius gebėjimus, pažiūras, tapti atviresniems, lengviau priimti kitoniškumą.

Judėjimo įvykio konceptualizavimas

VU Filologijos fakulteto doktorantė
Agnė Lisauskaitė

Nuo seno mokslininkai kėlė klausimus, susijusius su kalbos įtaka mąstymui ir pasaulio suvokimui (Humboldt 1836; Sapir 1921; Whorf 1956; Pinker 1989; Levelt 1989; Slobin 1996, 2003; Gumperz ir Levinson 1996; Boroditsky 1999, 2001, 2003; ir kt.). XIX a. pirmoje pusėje vokiečių filosofas ir kalbininkas Wilhelm'as von Humboldt'as teigė, kad kalba formuoja mąstymą ir apskritai kalba bei mąstymas – tai vienas neatskiriamas elementas. Jis manė, kad kiekviena kalba perteikia tik jai būdingą pasaulio vaizdą (vok. *weltansicht*) (Humboldt 1836 [1988], 54, 60). Šio mokslininko iškelta idėja paskatino vėlesnes kalbinio reliatyvizmo ir determinizmo studijas, t. y. XX a. pirmoje pusėje buvo iškelta Sapir'o-Whorf'o hipotezė, kurioje teigiama, kad kalba gali daryti įtaką mąstymui ir jį formuoti. Minėta hipotezė sulaukė tiek teigiamų, tiek neigiamų vertinimų: abejones hipotezės pagrįstumu paskatino Brent'o Berlin'o ir Paul'o Kay'aus židinio spalvų (angl. *focal colours*) eksperimentinis tyrimas (1969)*, kuris patvirtino pagrindinių spalvų (angl. *basic colours*), arba semantinių universalijų, nepriklausomų nuo specifinės kalbos, egzistavimą ir privertė suabejoti kalbos gebėjimu nulemti žmogaus pasaulio suvokimą. Atsirado manančių, kad nėra jokių mokslinių įrodymų, galinčių patvirtinti reikšmingą kalbos įtaką formuojant žmogaus mąstymą (Pinker 1994, 58). Kai kurie mokslininkai manė, kad vienos kalbos vartotojai ne skirtingai suvokia juos supantį pasaulį, bet skirtingai jį perteikia žodžiais, t. y. kiekvienos kalbos vartojimas reikalauja specifinių elementų ar raiškos būdų (Levelt 1989, 71). Nepaisant to, ilgainiui atsirado ir tyrimų, kurie patvirtino Sapir'o-Whorf'o hipotezę (Bowerman 1996; Levinson 1996; Slobin 1996; Boroditsky 1999, 2001; ir kt.). Vadinasi, tikriausiai egzistuoja tam tikros universalios konceptualiosios struktūros, būdingos visoms kalbinėms bendruomenėms, bet kiekviena kalba pasirenka, kokiomis kalbinėmis priemonėmis tuos konceptus perteikti ir kokius konceptų aspektus, kartais nulemtus ir kultūrinės aplinkos, aktualizuoti. Taip pat suvokiama, kad konkrečius pasaulio objektus perteikiantys kalbos ženklai įvairiose pasaulio kalbose turi tą pačią denotatinę reikšmę (pavyzdžiui, angl. *table* – isp. *mesa* – liet. *stalas*; angl. *window* – isp. *ventana* – liet. *langas*), bet kitokia situacija būdinga abstrakčiai leksikai ar gramatinėms kategorijoms. Pavyzdžiui, analizuojant šeimos ir giminystės leksiką, būtų galima matyti, kad įvairioms kalboms būdinga skirtinga šio koncepto semantinio turinio realizacija ir raiška. Tik pagrindiniai giminystės terminai, kaip mama, tėtis, tarpkalbinėje erdvėje sutaptų (Usonienė 2016, 106).

To paties koncepto skirtingą semantinę realizaciją, arba leksikalizacijos modelius, pasaulio kalbose galėtų iliustruoti ir judėjimo įvykis (angl. *motion event*). Vertinant tiek kalbiniu, tiek patyrimo aspektu, judėjimas – daugialypis reiškinys. Kiekvieną dieną žmogus pats juda ir stebi, kaip juda kiti: kieme grožisi vėjo nešiojamomis snaigėmis, kai staiga tolumoje pamato ateinantį draugą ir nejučia pats ima

* Plačiau žr. Berlin Brent, Kay Paul 1969, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, California: University of California Press.

judėti link jo. Visos šios kasdienės judėjimo patirtys yra labai skirtingos, todėl ir lingvistiškai jos perteikiamos skirtingai. Kalbant apie judėjimo įvykio kompleksiskumą, svarbu paminėti, kad egzistuoja ne tik fizinis judėjimas, bet daug kitų judėjimo formų: neretai judėjimo pasakymais perteikiami įvairių nefizinių formų pasikeitimai (įdomioje paskaitoje laikas *skriete praskriejo*), emocijos (sutikus seniai matytą, mylimą žmogų, širdis *šokinėja* iš džiaugsmo), statiškos situacijos, kuriose neišvelgiamas joks pasikeitimas (apsilankę kaimo sodyboje, pastebėjome, kad tvora *eina* aplink visą sklypą) (Blomberg 2014, 3–4). Atsižvelgiant į universalią fizinę prigimtį ir žmogaus percepciją, galima daryti prielaidą, kad kalbose judėjimas yra suvokiamas panašiai, todėl vienas pirmųjų ir bene daugiausia dėmesio judėjimo įvykio kodavimui kalbose skyręs amerikiečių lingvistas Leonard'as Talmy'is nustatė, kad judėjimo įvykį sudaro universalūs elementai: objektas (Figūra), judantis arba esantis tam tikroje vietoje referencijos objekto (Fono) atžvilgiu. Be Figūros ir Fono elementų, išskiriamas Kelias, t. y. kryptis, kuri juda objektas, arba vieta, kurią jis užima, bei Judėjimo komponentas, nurodantis judėjimo buvimą ar vietą. Judėjimo įvykį gali sudaryti ir šalutiniai elementai: Būdo ir Priežasties komponentai papildo pagrindinį judėjimo įvykį (Talmy 1985, 71; Žilinskaitė 2010, 34). Remiantis L. Talmy'io teorija, visos kalbos gali būti suskirstytos į dvi tipologines kategorijas: veiksmažodines kalbas (angl. *verb-framed languages*) ir satelitinės kalbas (angl. *satellite-framed languages*). Ši klasifikacija remiasi tuo, kokiomis priemonėmis kalbos koduoja Kelio semantinį elementą. Veiksmažodinės kalbos Judėjimą ir Kelią perteikia veiksmažodyje. Satelitinės kalbos Kelią fiksuoja satelite*, o veiksmažodis koduoja šalutinį veiksmą (angl. *co-event*), kuris dažniausiai nurodo Būdą ir Priežastį. Veiksmažodinėse kalbose Būdas yra išreiškiamas periferijoje arba dažnai apskritai neaktualizuojamas. Satelitinėse kalbose minėtas elementas beveik visada perteikiamas. Mokslininko teigimu, veiksmažodinės kalbos tipą geriausiai reprezentuoja ispanų kalba:

(1) *La botella* [Fi]**   *entró* [J + K]   *a la cueva* [Fo]   *flotando*. [B]

Savo ruožtu, analogiškas lietuvių kalbos pavyzdys *Butelis įplaukė į urvą (plūduriuodamas)* Judėjimo ir Būdo reikšmę fiksuoja veiksmažodyje: pusdalyvio *plūduriuodamas* vartojimas čia neperteikia jokios naujos informacijos ir yra perteklinis. Tačiau lietuvių kalbos pavyzdys *Jie kirto gatvę pėsčiomis* parodo, kad Judėjimo ir Kelio elementai (prototipinės situacijos atveju gatvė kertama, judama keliu) gali būti fiksuojami veiksmažodyje, o Būdas čia atskirai išreiškiamasrieveiksmiu *pėsčiomis*.

Satelitinių kalbų tipą reprezentuoja anglų kalba:

(2) *The bottle* [Fi]   *floated* [J + B]   *into* [K]   *the cave*. [Fo]

* Satelitai yra suvokiami kaip glaudžiai su veiksmažodžiu susiję dėmenys ar elementai (išskyrus galūnes, pagalbinus žodžius, vardažodinius argumentus). Veiksmažodžio šaknis su savo satelitu suformuoja veiksmažodžio kompleksą. Tam tikrais atvejais satelitai priklauso aiškiai kategorijai, tačiau linkstama manyti, kad jie sudaro gramatinius ryšius (Talmy 1985, 102). Satelitais gali eiti veiksmažodžio dalelytės, afiksai, veiksmažodžio komplementai, įtrauktieji daiktavardžiai (angl. *incorporated nouns*) (Fortis 2010, 3).

** Fi=Figūra, J=Judėjimas, K=Kelias, Fo=Fonas, B=Būdas.

Kaip matyti, anglų kalbos veiksmažodis *floated*, kaip ir lietuvių kalbos *įplaukė*, perteikia Judėjimą ir Būdą. Savo ruožtu, jau minėtas ispanų kalbos pavyzdys gali būti interpretuojamas ir kitaip. Ispanų kalbos prielinksnis *a* atitinka anglų kalbos *into*, vadinasi, Kelio komponentas galėtų būti žymimas tiek veiksmažodyje, tiek satelite, todėl vėlesniuose tyrimuose L. Talmy'is išskyrė *susiskaidžiusių kalbų* (angl. *split language*) tipą (Talmy 2000, 64–67). Taigi, galima teigti, kad ispanų kalboje dominuoja veiksmažodinio tipo konstrukcijos, bet galimi ir keli satelitinio tipo pasakymai. Remiantis L. Talmy'io tipologija, lietuvių kalba turėtų priklausyti satelitinių kalbų tipui, tačiau, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, lietuvių kalbos judėjimą žymintys predikatai gali perteikti tiek Judėjimą + Būdą (*įplaukė*), tiek Judėjimą + Kelią (*kirto [kelią]*), todėl norint spręsti, koks tipas dominuoja lietuvių kalboje, reikėtų atlikti nuodugnesnius tyrimus. Nepaisant to, jau dabar matyti, kad griežta tipologinė skirtis lietuvių kalbai nėra būdinga.

Pateikta tipologija buvo tobulinama ne tik paties L. Talmy'io, bet paskatino ir kitų mokslininkų tyrimus. Dan'as Isaac'as Slobin'as pasiūlė įtraukti ir kitą svarbų Kelio tipo komponentą, t. y. *ribų peržengimą* (angl. *boundary-crossing*), kuris ypač aktualus veiksmažodinėms kalboms. Jeigu šio tipo kalbų Kelio komponentas apima tam tikrą ribų peržengimą, Būdo veiksmažodis nevartojamas (isp. *María entró a la casa corriendo* – liet. *Marija bėgte įpuolė į namus*). Jeigu ribos nėra peržengiamos, Kelias ir Būdas gali būti perteikiami pagrindiniame veiksmažodyje (isp. *María corrió hasta la casa* – liet. *Marija bėgo iki namų*). Satelitinėse kalbose Kelio ir Būdo komponentų apjungimas yra būdingas tiek ribos peržengimo, tiek neperžengimo situacijoms. Veiksmažodinėse kalbose erdvinės ribos peržengimas yra suvokiamas kaip būsenos pasikeitimas, kuriam reikalingas savarankiškas predikatas (Slobin 1997, 441). Taip pat buvo pastebėta, kad tais atvejais, kai judėjimo įvykis yra atelinis (kitaip – tęstinis, neturintis aiškaus pradžios taško ir galutinio tikslo), tipologinė skirtis anglų ir ispanų kalboms nėra būdinga (Feinmann 2019, 4–5)*:

(3) Boris [Fi]   walked [J + B]   around [K]   the lake. [Fo]

(4) Boris [Fi]   caminó [J + B]   alrededor [K]   del lago. [Fo]

‘Borisas vaikščiojo aplink ežerą’

Naujuose lingvistiniuose darbuose taip pat nurodomos ir kitos judėjimo įvykio perteikimo galimybės. Linkstama manyti, kad kalbose judėjimo situacija nėra koduojama remiantis tam tikru vienu parametru, o pasitelkiant įvairius morfologinius, leksinius ir sintaksinius šaltinius (Beavers, Levin, Tham 2010, 2). Taip pat L. Talmy'io tipologija buvo išplėtotą įtraukiant trečiąją ekvipolentinių kalbų (angl. *equipollently-framed languages*) tipą, apimantį kalbas, kuriose Kelias ir Būdas yra perteikiami ekvivalentiškais gramatinėmis formomis, t. y. abu minėti elementai žymimi kaip pagrindiniai veiksmažodžiai (Slobin 2004, 25). Šį tipą reprezentuoja Afrikoje vartojama *emai* kalba**:

* Iliustraciniai pavyzdžiai iš Feinmann 2019, 4–5.

** Iliustracinis pavyzdys iš Schaefer 1986, 181; Beavers, Levin, Tham 2010, 3.

- (5) oli omohe la o vbi oa
vyras bēga įeina į namą
'Vyras įbėgo į namą'

Ilgainiui buvo pastebėta, kad beveik visoms kalboms būdingi du ar netgi visi trys klasifikacijos modeliai. Galiausiai buvo išsiaiškinta, kad Būdas ir Kelias gali būti aktualizuojami pasitelkiant morfosintaksines priemones tokias kaip nebūtinieji dėmenys (angl. *adjunct clauses*) ar prielinksniniai junginiai, kurie neatlieka nei veiksmažodžio, nei satelito funkcijos (Beavers, Levin, Tham 2010, 3).

Taigi, judėjimo įvykis kompleksiškas ir daugialypis reiškiny, kuriam būdingi universalūs elementai (Figūra, Fonas, Kelias ir Judėjimas), įvairiose kalbose aktualizuojami skirtingomis priemonėmis. Kalbų pavyzdžiai rodo, kad judėjimo kodavimas negali būti supaprastintas iki dviejų ar trijų tipų modelio: galima išvelgti tam tikrus dominuojančius leksikalizacijos tipus, bet neretai kalbose pasitelkiamos ir kitos judėjimo įvykio kodavimo galimybės.

Literatūra

- Beavers John, Levin Beth, Tham Shiao Wei 2010, The typology of motion expressions revisited, *Journal of Linguistics* 46, 331–377.
- Berlin Brent, Kay Paul 1969, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, California: University of California Press.
- Blomberg Johan 2014, *Motion in Language and Experience : Actual and Non-actual motion in Swedish, French and Thai*, Lund: The Faculties of Humanities and Theology.
- Boroditsky Lera 1999, First-language thinking of second-language understanding: Mandarin and English speakers' conceptions of time, *Proceedings of the Cognitive Science Society* 21, 84–89.
- Boroditsky Lera 2001, Does Language Shape Thought? Mandarin and English speakers' conceptions of time, *Cognitive Psychology* 43, 1–22.
- Boroditsky Lera, Schmidt Lauren A., Phillips Webb 2003, *Sex, Syntax, and Semantics*, In D. Gentner, S. Goldin-Meadow (Eds.), *Language in mind: Advances in the investigation of language and thought*, Cambridge, MA: MIT Press, 61–81.
- Bowerman Melissa 1996, Learning how to structure space for language: A cross-linguistic perspective, In P. Bloom M. A. Peterson, L. Nadel, M. F. Garrett (Eds.), *Language and space*, Cambridge, MA: MIT Press, 385–436.
- Feinmann Diego 2019, Language and Thought in the Motion Domain: Methodological Considerations and New Empirical Evidence, *Journal of Psycholinguistic Research* 49, 1–29.
- Fortis Jean-Michel 2010, *The Typology of Motion Event*, https://www.eva.mpg.de/lingua/conference/2010_summerschool/pdf/course_materials/Fortis_3.MOTION%20EVENTS.pdf.
- Gumperz John Joseph, Levinson Stephen C. (sud) 1996, *Rethinking linguistic relativity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Heath Peter, Aarsleff Hans (sud.) 1988, *On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind / Wilhelm von Humboldt*, New York: Cambridge University Press.
- Levelt Willem Johannes Maria 1989, *Speaking: From intention to articulation*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Pinker Steven 1989, *Learnability and cognition: The acquisition of argument structure*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Pinker Steven 1994, *The language instinct*, New York: Morrow.

- Sapir Edward 1921, *Language: An Introduction to the Study of Speech*, New York: Harcourt, Brace, and World.
- Schaefer Ronald P. 1986, Lexicalizing directional and nondirectional motion in Emai, *Studies in African Linguistics* 17, 177–198.
- Slobin Dan Issac 1996a, From “thought and language” to “thinking for speaking,” In J. J. Gumperz, S. C. Levinson (Eds.), *Rethinking linguistic relativity*, Cambridge: Cambridge University Press, 70–96.
- Slobin Dan Issac 1996b, Two ways to travel: Verbs of motion in English and Spanish, In M. Shibatani, S. Thompson (Eds.), *Grammatical constructions: Their form and meaning*, Oxford: Oxford University Press, 195–219.
- Slobin Dan Isaac 1997, Mind, code, and text, *Essays on language function and language type: Dedicated to T. Givón*, Amsterdam: John Benjamins, 437–467.
- Slobin Dan Isaac 2003, Language and thought online: Cognitive consequences of linguistic relativity, In D. Gentner, S. Goldin-Meadow (Eds.), *Language in mind: Advances in the investigation of language and thought*, Cambridge, MA: MIT Press, 157–191.
- Slobin Dan Issac 2004, The many ways to search for a frog: Linguistic typology and the expression of motion events, *Relating events in narrative: Typological and contextual perspectives*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 219–257.
- Talmy Leonard 1985, Lexicalization patterns: semantic structure in lexical forms, *Language Typology and Syntactic Description*, vol. 3: *Grammatical Categories and the Lexicon*, Cambridge: Cambridge University Press, 57–149.
- Talmy Leonard 2000a, *Toward a Cognitive Semantics, volume I: Concept structuring systems*, Cambridge: MIT Press.
- Talmy Leonard 2000b, *Toward a Cognitive Semantics, volume II: Typology and process in concept structuring*, Cambridge: MIT Press.
- Usonienė Aurelija 2016, *Reikšmės pasaulis: tekstynais paremti semantiniai kalbų tyrimai*, Vilnius: VŠĮ Akademinė leidyba.
- Žilinskaitė Eglė 2010, *Vietos raiška Mikalojaus Daukšos „Postilėje“: postpoziciniai vietininkai ir jų funkciniai ekvivalentai*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas.

Robotas Ažuolas – pirmasis pasaulyje lietuviškai kalbantis humanoidas

VU Matematikos ir informatikos fakulteto Duomenų mokslo ir skaitmeninių technologijų instituto mokslininkai
Gediminas Navickas, Linas Aidokas

Pristatome pirmąjį pasaulyje lietuviškai kalbantį robotą Ažuolą NAO, kurį projekto LIEPA-2 metu lietuviškai prakalbino Vilniaus universiteto mokslininkai.

Humanoidinis robotas NAO, gaminamas Japonų korporacijos „SoftBank Robotics“, yra 58 cm aukščio, atviros architektūros robotas, kuris švietimo ir mokslinių tyrimų tikslais naudojamas daugiau nei 480 universitetų visame pasaulyje.

NAO robotas turi dvi vaizdo kameras, skirtas vaizdo analizei bei veidų atpažinimui, 4 kryptinius mikrofonus, leidžiančius atskirti sklindančio garso kryptį. Garsui transliuoti naudojami du garsiakalbiai (beje, įmontuoti roboto ausyse). Kliūtims atpažinti jame įmontuoti du ultragarsiniai jutikliai, o kojų pėdose – 8 jėgos sensoriai. Standartinė programinė įranga, valdanti robotą, leidžia jam kalbėti ir suprasti 19 kalbų. Deja, lietuvių kalbos tarp šių kalbų nėra. Vykdamas projektą LIEPA-2 (<http://liepa2.raštija.lt>), Vilniaus universiteto mokslininkų dėka robotas NAO prašėjo lietuviškai ir jam buvo suteiktas Ažuolo vardas. Beje, jis turi ir sesę vardu Liepa. Roboto programinė įranga buvo papildyta lietuvių šnekos atpažintuvu ir sintezatoriumi, kurie robotui leidžia suprasti lietuvių kalbą ir ją šnekėti.

Įdomu, kad šiame projekte kartu dirbo Vilniaus universiteto informatikai ir filologai. Filologai buvo atsakingi už šnekos pavyzdžių surinkimą ir anotavimą, o informatikai – už atpažintuvo ir sintezatoriaus sukūrimą bei įdiegimą. Šnekos atpažinimas ir sintezė – kalbos technologijų pavyzdžiai. Šios technologijos yra tarpdisciplininės, tačiau mūsų šalyje trūksta specialistų, kurie turėtų ir pakankamai filologinių žinių, ir informatikos išsilavinimą.

Jau minėjome, kad robotas NAO, kurį Lietuvoje pakrikštijome Ažuolu, yra humanoidas. Kas tas humanoidas? Yra tekę girdėti ne visai pagarbų apibūdinimą, esą, robotas humanoidas – tik vaikščiojantis kompiuteris, kuriame nėra nieko ypatingo. Kuo gi šis kompiuteris su kojų ir rankų skiriasi nuo bet kokio kito kompiuterio ar kitų robotizuotų įrenginių, pavyzdžiui, robotizuotų rankų, gamykloje surenkančių automobilius? Visų pirma, mūsų santykis su juo skiriasi. Humanoidinis robotas mums primena žmogų, todėl su juo bendraudami jaučiamės kitaip, nei bendraudami tiesiog su kompiuterio „dėže“. Kai kada dalyvaujant parodoje ir demonstruojant robotą Ažuolą, išsikrovė jo

baterija, o visas būrys vaikų nenorėjo jo paleisti. Mačiau, kad liko vos keli procentai baterijos įkrovos, ir nenorėjau, kad robotas išsijungtų veiksmo viduryje. Tada sugalvojau istoriją: pasakiau vaikams, kad robotukui reikia pamiegoti, nes jis dar mažas ir greitai pavargsta. Labai įdomu, kad vaikai geranoriškai paleido robotuką, palinkėjo jam saldžių sapnų ir labai aiškiai suprato, kad robotas pavargo, nes nesunkiai galėjo įsivaizduoti save jo vietoje.

Iššūkiai

Kuriant lietuviškai kalbantį robotą humanoidą, iškilo keletas iššūkių, susijusių su įvairiomis mokslo bei inžinerijos sritimis. Visų pirma, reikėjo pasirinkti, kuri pasaulyje sukurta robotą mokysime kalbėti lietuviškai. Paskui teko sukurti lietuvių šnekos atpažinimo ir sintezės variklius – tam buvo pasitelkti Vilniaus universiteto informatikų ir filologų gebėjimai. Sukūrus minėtus variklius, reikėjo pritaikyti, kad jie veiktų roboto „galvoje“, t. y. kompiuteryje su ribotais skaičiavimo resursais. Kai robotas prašneko lietuviškai, turėjo būti sukurta mokomoji programa, kuri demonstruotų roboto galimybes, o toks darbas pareikalavo ir edukologijos, ir psichologijos žinių. Kaip matyti, darbas su robotu yra tarpdisciplininis.

Lietuvių šnekos atpažinimas ir sintezė

Projekto LIEPA-2 metu buvo kuriamas mobilusis šnekos sintezatorius ir atpažintuvas. Ši programinė įranga yra pritaikyta veikti mobiliuosiuose įrenginiuose – išmaniuosiuose telefonuose, planšetiniuose kompiuteriuose ir robotuose. Norint sukurti šnekos sintezatorių ir atpažintuvą, kuris mokėtų atpažinti ir sintezuoti šneką, pirmiausia reikia surinkti didelį kiekį šnekos pavyzdžių (garso įrašų) ir juos anoutuoti – suteikti jiems prasmę, kad kompiuteris suprastų, kas kalbama konkrečiame įrašė. Vėliau šie įrašai naudojami kaip programinės įrangos, suprantančios šneką ir gebančios ją sintezuoti, mokymo medžiaga.

NAO robotai visame pasaulyje gana plačiai taikomi edukacijoje, tačiau iki šiol buvo viena kliūtis – jie negalėjo komunikuoti lietuvių kalba. Kadangi dažniausiai šie robotai pasitelkiami pradinių klasių mokinių edukacijoje, tai visgi buvo rimta problema. Įgalinus robotą kalbėti lietuviškai, buvo sukurta pavyzdinė 45 min. trukmės ugdomoji programa, demonstruojanti roboto galimybes.

Ugdomoji programa trunka 1 akademinę valandą ir yra skirta formaliajam ugdymui, kuris įgyvendinamas pasitelkiant humanoidinį robotą. Pamoka skirta 1 klasių mokiniams ir remiasi integruotu ugdymu. Pamokos metu, taikant klausimų ir atsakymų metodą, ugdomi vaikų gebėjimai priimti sprendimus: mokiniai verbaliai bendrauja su humanoidiniu robotu ir ne tik įtvirtina jau turimas žinias apie ėjimą per perėją bei sankryžą gyvenvietėje, bet ir sužino naujos informacijos.

Pamokoje robotas vaikams pasakoja apie saugų eismą: pateikia mokomąją medžiagą, užduoda klausimą ir nurodo galimus atsakymus. Mokytojas nusprendžia, kuris vaikas atsakys į klausimą. Mokinui pateikus savo atsakymą, robotas replikuoja, ar šis atsakymas teisingas, ar ne.

Humanoidinis robotas, mašina, naudojanti dirbtinį intelektą, sugeba vaikus įtraukti į mokymosi procesą, ragina juos aktyviai dalyvauti pamokoje, pateikia sprendimų priėmimą skatinančias užduotis ir teikia grįžtamąjį ryšį.

Saugaus eismo tema yra aktuali ir ugdo kompleksišką tikrovės reiškinių pritaikymą bei problemų sprendimą. Pamokoje integruojami pasaulio pažinimo, matematikos, gimtosios kalbos, informacinių technologijų dalykai.

Kuriant pamoką, taip pat atsižvelgta į tai, kad klasėje labai svarbu sukurti vaisingo bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferą, lemiančią gerus mokymosi rezultatus. Mokiniai noriau dirba ir labiau stengiasi, kai žino, kad atlikdami savo užduotis prisidės prie bendro tikslo. Medžiaga dėstoma dialogo forma, todėl taip sukuriama bendravimo ir bendradarbiavimo aplinka.

Didėjant dirbtinio intelekto poreikiui, robotai turi būti integruojami į ugdymo procesą, kuriame moksleiviai pasiruoš būti aktyviais robotų ir žmonių visuomenės dalyviais. Tokios pamokos leis ne tik susipažinti su robotais kaip mašina (IT), bet ir mokys su jais bendrauti, jų nebijoti, gebėti juos valdyti.

Kur tas slemas yra ir išvis ką tai reiškia?!

VU Filologijos fakulteto magistrantė
Akvilė Matulionytė

Klausimo „Kas yra tas slemas?“ sulaukiu beveik iš kiekvieno žmogaus, su kuriuo susipažįstu ne slemo renginiuose. Trumpiausias atsakymas, kokį kol kas sugalvojau: slemas, ar slemo poezija (angl. *slam poetry*), yra poezijos ar ne poezijos tekstas, parašytas būtent gyvai atlikti ant scenos, o ne individualiai skaityti iš lapo ar ekrano.

Šis žanras atsirado XX a. pabaigoje JAV kaip pasipriešinimas šaltiems, oficialiems ir prestižiniams saloniniams literatūros skaitymams. Jo pavadinimas kilo iš angliško žodžio *slam* (liet. *trenkti, vožtis*).

Slemas turi kelis esminius elementus ir taisykles:

1. **Slemas gyvuoja gyvai.** Jei negali pamatyti, kaip ant scenos pakviestas autorius labai nejaukią minutę bando prasispausti pro publiką, o jo belaukiantis vedėjas taip pat labai nejaukiai pradeda dainuoti „Du gaidelius“, tai koks čia slemas?
2. **Slemo renginiai yra varžybos.** Teoriškai slemerių grupei niekas netrukdo susirinkti, paskaityti savo kūrinį, padėkoti publikai ir laimingiems grįžti namo. Bet koks čia renginys, jei visi rašytojai po to laimingi? Tiesioginis autorių ir žiūrovų kontaktas yra vienas esminių slemo elementų. Ir tas kontaktas yra visapusiškas: autoriai tiesiai į akis sako, ką nori, o žiūrovai juos tiesiai į akis vertina balais. *Naglai*. Po to, remiantis tais balais ir plojimais, renkamas nugalėtojas ir pralaimėtojai*. Dėl to visą laiką išlieka galimybė pasyviai ar aktyviai agresijai, konstatavimo, kas ir kuris yra šūdas, pertraukoms rūkymo pertraukų metu, rėkaliojimo pertraukoms pasirodymų metu ir visokiems kitoikiems žiūrovų ar atlikėjų trūkčiojimams. Todėl į slemo renginius visada rekomenduojama pasiimti meksikietišką vėduklę.
3. **Ant slemo scenos gali lipti bet kas.** Tai – visiškai laisva ir nekorumpuota demokratija. Jei bandote užsirašyti atlikti savo kūrinį slemo varžybose, o vedėjas dar prašo jam kažką įrodyti, vadinasi, jis organizuoja ne sleimą. Arba jūs jam labai nepatinkate. Išsiaiškinkite ant scenos.
4. **Sleme reikia būti savimi ♥.** Ant slemo scenos gali lipti bet kas ir skaityti absoliučiai bet ką, tačiau galioja viena sąlyga – slemeris atlieka paties parašytus tekstus, kurie gali būti skirti visai šeimai ar tik stiprių nervų suaugusiesiems, visiškai cenzūriniai ar vien keiksmožodžiai, tekstai gali susidėti ne iš žodžių, o tik iš garsų. Autorius gali kalbėti apie pirmą vaikystės meilę, išprievartavimą, partirtis dirbant bare ar policijoje, patriotizmą, socialines problemas, asmenines svajones, fantazijas,

* Tiems, kurie nori detalesnės techninės informacijos apie įprastinę tvarką Lietuvos miestų slemo varžybose: slemas trunka tris raundus, kurių metu publika balsuoja atsitiktinai padalintais balų rinkiniais nuo 1 iki 10 (tačiau, skaičiuojant balus, negavusieji balų atsitiktine tvarka gali imti rėkauti „Neteisybė!“ ir reikalauti juos pakeisti); dalyviai, raundų metu surinkę aukščiausius balus, patenka į finalą, kuriame iš 2 ar 3 vakaro finalininkų publikos plojimais ir palaikymo šūksniais išrenkamas laimėtojas (finalininkai nususuka, todėl nemato ir nežino, kuriuo metu už jų balsuojama). Žinoma, priklausomai nuo dalyvių skaičiaus, vakaro taisyklės gali kisti. Pavyzdžiui, jei dalyvių labai mažai, vedėjas, gavęs publikos sutikimą, gali nuspręsti jiems leisti skaityti visuose trijuose raunduose; o jei susirenka daug dalyvių, dalis jų gali būti nepraleidžiami į antrą raundą, o kita dalis – į trečią ir pan.

filmų pavadinimus, mirtinas ligas, juokingas šuniuko išdaigas ir t. t., ir pan. – apie visiškai bet ką ir bet kaip. Slemo tekstai gali būti parašyti bet kokių kalbos variantu ir bet kokia kalba, netgi išvis neegzistuojančia ir sukurta paties autoriaus. Ant scenos savo tekstą slemėris gali skaityti, dainuoti, repuoti, savo balsu daryti, ką nori, kaip nori žaisti garsais, kelti jais aliuzijas. Jei tik nori, slemėris gali pasitelkti ir savo kūną – kaip nori stovėti, sėdėti, gulėti ant scenos ar karstytis laiptų turėklais. Ką nori, kaip nori. Be cenzūros ar nurodymų. Tik tavo paties. Dėl to slemo scenoje gyvuoja visiška žodžio ir raiškos laisvė.

5. **Tik savimi.** Slemėris gali visiškai bet kaip atlikti visiškai bet kokią savo tekstą, bet ant scenos jis turi stovėti vienas. Vadinasi, pasirodymai yra individualūs ir slemo varžybose negali dalyvauti kūrybinis tandemas ar daugiau žmonių. Pasirodymo metu slemėris gali naudoti tik savo kūną ir balsą (ir, aišku, jei reikia, lapą ar telefoną su atliekamu tekstu). Slemo varžybose draudžiama naudoti kostiumus ar rekvizitus, todėl pasirodydamas prieš publiką slemėris stovi vienas – tik su savo balsu, kūnu, tekstu ir idėjomis.
6. **Nu, aišku, su protingomis ribomis.** Slemėrių pasirodymai varžybose turi būti iki 3 minučių trukmės.
7. **Be prižiūrėtojo gali nutikti bet kas.** O kas nutiks tą vakarą, sužinosi tik atėjęs.

Slemas – po visą pasaulį paplitęs reiškinys. Jis vyksta įvairiose valstybėse, tiek garsinių, tiek gestų kalbų bendruomenėse. 2010 m. pirmąsias slemo varžybas Lietuvoje (Vilniuje, „Fluxus ministerijoje“) suorganizavo komikas ir rašytojas Domas Raibys. Lietuvoje slemas reguliariai vyksta Vilniuje, Kaune, Tauragėje, taip pat slemo pasirodymai buvo organizuoti Klaipėdoje, Nidoje, net festivalyje „Velnio akmuo“ ir kitur. 2012 m. buvo išleista knyga „Slemas Lietuvoje“, kurioje aprašoma šio žanro istorija, publikuojami tuometinių Lietuvos slemėrių tekstai bei interviu su Amerikos slemo pradininkais Marc’u Smith’u, Saul’u Williams’u, Bob’u Holman’u, taip pat pridodamas Evaldo Janso dokumentinis filmas „Slemas, arba deklamuojamo žodžio menas Lietuvoje“, kiti Lietuvos slemėrių pasirodymų įrašai. Daugybė Lietuvos slemėrių sėkmingai publikuoja savo kūrybą. Kai kurie jų yra išleidę ir savo knygas, pavyzdžiui, Žygimantas Kudirka-Mesijus, Marius Povilas Elisas Martynenko, Aušra Giedraitytė, Povilas Šklėrius ir kt.

Organizuojamos ir tarptautinės slemo varžybos, pavyzdžiui, Europos slemo turnyras, kurio metu varžosi įvairių valstybių atstovai, nacionalinių slemo varžybų laimėtojai. Lietuvą Europos slemo varžybose yra atstovavę tokie žymūs Lietuvos kūrėjai, kaip Ž. Kudirka-Mesijus, laimėjęs 1-ąją vietą, M. P. E. Martynenko, patekęs į finalą. Pasaulyje vyksta įvairiausios slemo varžybos (pavyzdžiui, moterų slemo), slemas rodomas televizijoje, publikuojamas, galybę jo įrašų galima rasti platformoje „YouTube“. Slemo paplitimas nulėmė ir repo žanro genezę.

Tik atsiradęs slemas vožėsi į literatūrinį pasaulį neigdamas ir naikindamas ribas tarp rašytojo ir auditorijos. Ir stebint, kaip jis populiarėja bei plečiasi, galima drąsiai rėžti, kad jis taip trunksys ir toliau.

Kalba ir proto knisimas

Šnekorius iš gatvės
Domas Raibys

Mano žiniomis, pasaulyje nėra antros laisvos demokratinės šalies, kurioje egzistuotų valstybinė institucija, turinti teisę uždrausti vartoti vieną ar kitą žodį, todėl, kad šis, jos nuomone, yra netaisyklingas.

Kitose šalyse esančios institucijos nedraudžia vartoti žodžių: ne todėl, kad joms nerūpėtų kalba, bet todėl, kad tos institucijos vadovaujasi mokslu, o ne proto knisimu. Šiame tekste noriu parodyti, kuo skiriasi mokslas nuo proto knisimo.

Proto knisimas – asmenine nuomone grįstas pamokymas, reikalavimas, nesiremiantis jokiais objektyviomis žiniomis ar moksliniais faktais, gali būti pasitelkiamas norint pažeminti. Priešingai nei proto knisimo atveju, moksle nėra demokratijos. Kalbos mokslas – ne išimtis. Kad ir kaip to sąmoningai ar nesąmoningai nenorėtų VLKK ir VKI kalbininkai, norint pasirūpinti kalba, būtina remtis moksliniais tyrimais ir faktais, o ne, pavyzdžiui, sovietiniais filmais.

VLKK pirmininkas Audrys Antanaitis, 2019 m. rugsėjo 8 d. skaitydamas paskaitą Klaipėdos apskrities viešojoje Ievos Simonaitytės bibliotekoje, kalbėjo: „<...> aš nežinau, ar tai yra tiesa, bet sako, kad moterys gimdydamos šaukia savo gimtąją kalba. Ir kai nori nustatyti šnipė ar ne šnipė, jeigu tokia situacija susidaro, tai ateina paklausti, kokia ji kalba šauks.“ Išgirdęs šį teiginį, pamaniau, kad jis primena bulvarinę naujieną antrašte „Britanijos mokslininkai nustatė“, kurioje aprašomas koks nors neaiškus su dviem žmonėmis atliktas tyrimas. Tačiau vieno savo pasirodymo metu parodyčiau šį vaizdo įrašą ir paaiškėjo, kad tai – scena iš sovietinio serialo apie šnipus „Septyniolika pavasario akimirklų“.

Institucijai, atsakingai už visos šalies kalbą, vadovauja žmogus, kuris filmo scenarijų pateikia lyg mokslinius faktus. Įsivaizduokite, kaip reaguotumėte, jeigu dabartinė ministrė pirmininkė Ingrida Šimonytė citatas iš savo mėgstamos knygos „Šauniojo kareivio Šveiko nuotyčiai“ pateiktų lyg mokslininkų atliktus tyrimus.

Tačiau tokius iškraipytus faktus apie kalbos mokslą girdžiu nuolat. Ir svarbu paminėti, kad kalba yra mano pomėgis, o pats esu baigęs traukinių inžineriją. Vis dėlto nemanau, kad kalbos moksle galima išgalvoti faktus, kurių nėra knygoje.

Prieš kelerius metus perskaičiau knygą „Lietuvių kalbos ideologija. Norminimo idėjų ir galios teorija“ – labai reikšminga knyga, demaskuojanti kalbos proto knisėjus. Kadangi, kaip jau minėjau, mokslas nėra demokratija, pats pradėjau domėtis, ar knygoje išsakyti teiginiai yra teisingi. Ėmiau ieškoti straipsnių, kuriuose ši knyga ne tik girinama, bet ir kritikuojama.

VLKK puslapyje radau nuorodą į Aldono Pupkio straipsnį, publikuotą portale „Delfi“. Tikrai apsidžiaugiau, nes pagalvojau, kad dabar sužinosiu knygos minusus. Tačiau, pradėjus skaityti straipsnį,

* <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/aldonas-pupkis-ka-lietuvos-respublikos-seime-reklamuoja-gintaras-steponavicius.d?id=78364353>.

paaikškėjo, kad A. Pupkiui mokslas nerūpi. Jam rūpi bet kokia kaina apginti savo nuomonę, maža to, nenustebčiau sužinojęs, kad kalbininkas rašė apie knygą jos net neskaitęs. Savo komentare Aldonas teigia: „Tiesiogiai ar tarp eilučių reikalaujama atsisakyti kalbos normintojų, kalbos tvarkytojų, kalbos redaktorių, stilistų, net kalbos mokytojų, kalbotyros institucijose dirbančių kalbos normintojų, visų su kalbos tvarkyba nors kiek susijusių žmonių.“

Kadangi knygą skaičiau ir netgi dabar ją kartais perverčiu, galiu drąsiai teigti, kad joje kritikuojami, ir dažnai labai stipriai, kalbos normintojai. Tačiau niekur nėra užsimenama, kad kalbos redaktoriai, stilistai ir pan. yra nereikalingi. Priešingai – visoje knygoje pateikiama, kaip kalbos proto knisėjai riboja kalbos mokslą. Taigi, jeigu mokslininkas rašo knygos recenziją jos net neskaitęs, jis nėra mokslininkas, jis yra proto knisėjas.

Dažniausiai didžiausi kalbos proto knisėjai teigia, kad egzistuoja dvi pusės: 1. tie gerieji kalbos saugotojai; 2. tinginiai leftistai, norintys kalbėti bet kaip ir manantys, kad kalbos mokslas yra nereikalingas. Neegzistuoja. Jeigu krūva mokslininkų balsuodami, o ne besiremiami tyrimais ir eksperimentais, spręstų, kurie vaistai geri, o kurie blogi, tikėtina, kad jau seniai būtume išnykę nuo vienos ar kitos ligos.

Egzistuoja kalbininkai, paminantys pamatines akademines vertybes ir bet kuria kaina siekiantys įrodyti savo teisumą. Iš dalies juos ir jas suprantu: nesunku pasijausti visagaliu ar visagale, kai ilgai tavo veikla nebuvo kvestionuojama.

Kai Irenos Smetonienės paprašiau nurodyti pirminius šaltinius, kuriais ji rėmėsi interviu teigdama, kad Vengrijoje už ne taip ištartą sostinės pavadinimą galima gauti iki 5000 eurų baudą, ji man atsiuntė savo paskaitų skaidres. Įdomu, ar profesorius Alfredas Bumblauskas, paklaustas dėl vieno ar kito teiginio, taip pat siunčia ne šaltinius, o savo užrašus ar skaidres?

Kalbos mokslas darosi vis svarbesnis: pasaulis tapo globalus, todėl išaugo spartesnių vertimų poreikis, daugėja prietaisų, valdomų balsu, o norint, kad paieškos veiktų sklandžiai, būtina išmanyti ir šnekamąją kalbą. Apskritai kalbos studijos yra labai naudingos siekiant pažinti žmogų, jo psichologiją ir raidą.

Palaikau kalbų įvairovę: esu įsitikinęs, kad bet kokie sprendimai, paremti asmeniniais išvedžiojimais, o ne mokslu, daro akivaizdžią žalą, todėl turime nelogiškus kompiuterinius terminus ar patiekalų vertimus, kenčia kalbos įvairovė, laidos vedėjai priversti kirčiuoti žodžius ne taip, kaip kirčiuodavo jų tėvai ar seneliai, o atsižvelgdami į dvylikos komisijos narių nuomonę.

Vytauto Oškino filme „Komisija“ puikiai dokumentuota, kaip vyksta balsavimas. Tačiau blogiausia yra ne balsavimas, o faktas, kad Kalbos komisijos niekas netikrina.

VKI ir VLKK, ko gero, yra vienintelės Lietuvos institucijos, kurios nesiremiamos jokiais tyrimais turi teisę nuspręsti, kas yra gerai, o kas – blogai, ir paskui versti taip elgtis visus šalies gyventojus. Šį teiginį ne pats sugalvojau: jau trečius metus vis užeidamas į VLKK puslapio skiltį „Tyrimai ir analizės“ randu ją „rengiamą“.

A. Antanaitis dažnai mėgsta kartoti ir kalbą lyginti su kelių eismo taisyklėmis, tačiau dėl netaisyklingos kalbos žmonės nežūsta. Taip pat gyvuoja daugybė lietuvių kalbos atmainų, kurios nėra kenksmingos. Be to, kelių eismo taisyklės keičiamos ir sudaromos remiantis tyrimais, kitų šalių praktika.

Kaip jau sakiau, nesu radęs nieko panašaus kitose šalyse. Nepaisant to, Audrius Valotka savo „Delfi“ straipsnyje *Kalbos kasdienybės. Lietuva – Airija** Jums pasakoja, kad Airijos kalbininkai yra griežtesni: „Esama ir kitokių, laisvai lietuvių sielai sunkiai suvokiamų, draudimų bei rekomendacijų. Pavyzdžiui, oficialiai siūloma užrašą WC keisti piktograma su žmogeliuku, nes WC = „water closet“. <...> Visi noriai bendradarbiauja su komisariu, o kaipgi kitaip: asmeniui, kuris nepaklūsta *An Coimisinéir Teanga* arba trukdo jo veiklai, gali būti skiriama bauda iki 2000 EUR ir / arba iki 6 mėnesių cypės.“ Straipsnio autorius nutyli esminį dalyką, kad *An Coimisinéir Teanga* šias rekomendacijas teikia tik valstybiniam ir viešajam sektoriui (angl. *Public Body*). Šios institucijos puslapyje galite rasti, kokios problemos yra sprendžiamos, ir pamatysite, kad rūpinamasi ne kalbos proto knisimu ar žodžių draudimu, o tuo, kad visos valstybinės paslaugos būtų prieinamos dviem kalbomis – angliškai ir airiškai arba airiškai. Airijoje kalbininkai nereguliuoja reklamų, kavinių, įmonių pavadinimų, viešųjų užrašų ir pan., tačiau šių faktų A. Valotka nemini, nes jie prieštarauja jo institucijos veiklai.

Tačiau klasikinis proto knisimo pavyzdys yra kitas A. Valotkos straipsnis *Kalbos kasdienybės. Nuo piliečių kontrolės – prie imigrantų įtraukimo***. Pirmiausia, manau, kad net pirmo kurso studentas, parašęs tokį straipsnį, negautų aukšto įvertinimo, nes tai yra padrikas, vientisos minties neturintis tekstas. Galėčiau analizuoti visą tekstą, bet pateiksiu tik kertinius proto knisimo akcentus. Jau pirmoje pastraipoje A. Valotka mini du veikėjus, t. y. *Žurnalistikos Veteraną* ir *Garsią Kalbininkę*. Nežinau, kas tas *Žurnalistas*, bet esu įsitikinęs, kad minima kalbininkė yra Loreta Vaicekauskienė. Kodėl neminimos pavardės? Nes, paminėjus pavardes, gali tekti pateikti kontrargumentus, kurie reikalautų mokslinio pagrindimo. Kai argumentų nėra, belieka knisti protą, nuslėpti pavardes ir iškraipyti faktus.

Duodama interviu LRT radijui, mokslininkė Solveiga Armoškaite išdėstė, kaip kiekvieną kalbos inspekcijos baudą be vargo būtų galima užginčyti teisme. Teiginys, kad Kalbos komisija ir inspekcija dirba be jokio mokslinio pagrindo, paskatino į problemą pažiūrėti kitaip: o jei inspekcijos viršininko A. Valotkos pasakymas „Mes turime teisę bausti, bet beveik ja nesinaudojame“ kyla ne iš nenoro bausti, o iš suvokimo, kad net ir norėdamas nepajėgtų laimėti teisme, nes jo teiginiai neturi nei mokslinio, nei teisinio pagrindo. Atidžiau skaitant A. Valotkos straipsnius, matyti, kad aprašydamas savo nagrinėjamą situaciją Kalbos inspekcijos viršininkas iškraipo faktus (arba nemoka rašyti). Jis teigia: „Objektyvu yra tai, kad Valstybinė kalbos inspekcija patikrino Vilniaus miesto centrinę biblioteką ir nustatė, jog aštuonios bibliotekininkės neišlaikiusios valstybinės kalbos egzamino.“ Ne, proto knisėjau A. Valotka, objektyvu yra tai, kad bibliotekos darbuotojos apskritai šio egzamino nelaikė, nes yra vyresnio amžiaus Lietuvos pilietės, baigusios nelietuvišką mokyklą (Lietuvoje!) dar tuo metu, kai lietuvių kalbos egzaminas nebuvo privalomas. Proto knisėjo neįtikino ir bibliotekos vadovės Rimos Gražienės teiginys, kad bibliotekos darbuotojos puikiai kalba ir rašo lietuviškai.

* <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/audrius-valotka-kalbos-kasdienybes-lietuva-airija.d?id=84737783>.

** <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/audrius-valotka-kalbos-kasdienybes-nuo-pilieciu-kontroles-prie-imigrantu-itraukimo.d?id=84867063>.

Absurdiškiausia, kad, užuot logiškai ir argumentuotai paaiškinęs situaciją, A. Valotka šauna sau į koją, nes kaip pavyzdį pateikia Didžiąją Britaniją – šalį, kurioje nėra tokius įgaliojimus turinčios institucijos. Pats A. Valotka rašo: „Noriu perspėti, kad Jungtinėje Karalystėje iš švietimo sistemos ištrūkęs asmuo laikomas mokančiu anglų kalbą, todėl jam negalioja jokie lietuviški „baigęs mokyklą iki 1991 metų“. Jeigu esi pilietis – kalbą moki. Bet anglai įtariai žiūri į atvykėlius.“ Taigi, kalbininkas pats nurodo, kad, remiantis galiojančia tvarka, esi pilietis, vadinasi, kalbą moki. Ir toliau kalba apie atvykėlius. Apskritai straipsnyje daug kalbama apie problemas, kylančias dėl imigrantų kalbos nemokėjimo. Bet juk bibliotekos darbuotojos nėra imigrantės, jos yra pilnavertės Lietuvos pilietės. Kategoriškai nesutinku, kad Lietuvos Respublikos pasą turintis žmogus galėtų būti lyginimas su emigrantu.

Patikrinkime, kaip ši bibliotekos situacija būtų sprendžiama pačioje Anglijoje. Kalbos inspekcijos vadovas teigia, kad remiasi dokumentu „Code of Practice on the English language requirements for public sector workers“, reglamentuojančiu kalbą. A. Valotka rašo: „Britiška sistema tokia: jeigu nori dirbti viešajame sektoriuje, kur teks kalbėtis su visuomene, turi atitikti vieną iš penkių kriterijų:

- būti Jungtinės Karalystės pilietis,
- atvykti iš angliškai kalbančios šalies,
- turėti atitinkamą išsilavinimą,
- išlaikyti anglų kalbos testą,
- patekti į išimčių sąrašą.“

Kadangi A. Valotka teigia, kad reikia atitikti tik vieną kriterijų, vadinasi, žmogui, norinčiam dirbti Anglijoje, pavyzdžiui, Nacionalinėje sveikatos tarnyboje (angl. *National Health Service*), pakanka atvykti iš angliškai kalbančios šalies arba išlaikyti anglų kalbos testą. Filologai ir filologės, jei nerandate darbo, laikykite anglų kalbos testus ir varykite dirbti į Anglijos viešąjį sektorių.

Iš visų punktų klasikinio proto knisimo pavyzdys yra reikalavimas išlaikyti anglų kalbos testą. Apie tai A. Valotka rašo: „Anglų kalbos testas. Reikia pateikti tam tikro testo išlaikymo dokumentą. Tai gali įžeisti, nes iš gerai angliškai kalbančio žmogaus staiga ima ir pareikalauja pažymėjimo! Nedvejoju, kad Lenkų diskusijų klubas jau seniai kreipėsi į JK Parlamentą dėl tokios diskriminacijos, nes kur tai matyta...“ Šioje teksto dalyje galima ne tik įžvelgti bandymą pažeminti Lietuvos lenkus, bet ir akivaizdų melą. Kalbant apie darbuotojų testavimą, „Code of Practice on the English language requirements for public sector workers“ antro skyriaus 2.12 straipsnyje nurodoma, kad interviu metu gali būti tikrinamos būsimo darbuotojo (-s) anglų kalbos žinios, tačiau testas yra neprivalomas, jeigu, darbdavio manymu, darbuotojo (-os) anglų kalbos žinios yra pakankamos. Taip pat anglų kalbos tikrinimas netaikomas esamiems darbuotojams.

Taigi, jeigu tokia pati bibliotekos situacija susiklostytų Anglijoje, net jeigu bibliotekos darbuotojos būtų emigrantės iš Lietuvos, neturinčios Didžiosios Britanijos pilietybės, jokia valstybinė institucija neturėtų teisės knisti proto bibliotekos vadovei ir reikalauti anglų kalbos testų iš darbuotojų.

Trejus metus seku VLKK ir VKI veiklą. Per tuos metus girdėjau daug netaktiškų A. Antanaičio pareiškimų apie kalbines mažumas ir neradau nė vienos naujienos, susijusios su Lietuvos kalbinėmis mažumomis ar bandymu jas integruoti. Žvelgiant į šių institucijų veiklą, susidaro įspūdis, kad Lietuvoje jos neegzistuoja. O juk Vilniaus pašonėje turime unikalią *tuteišių* kalbą, kuriai tikrai kyla pavojus išnykti. Net pačių Lietuvos lenkų kalba yra unikali, nes tai yra Lietuvos, o ne kokios kitos šalies, lenkų kalba.

Kokia kalba graži? Kokius terminus vartoti? Ar kalba skursta? Ką daryti su kompiuteriniais terminais? Šie klausimai kyla kiekvienoje šalyje. Tai yra normalu ir natūralu. Nenatūralu, kad egzistuoja valstybinės institucijos, kurios prisidengdamos meile kalbai akivaizdžiai meluoja.

Kadangi VLKK niekas netikrina, vadinasi, po kokio nors balsavimo gali paaiškėti, kad pagrindiniu lietuvių kalbos žodynu tapo Roberto Kudirkos „Kalėjimo, kriminalinio ir narkomanų žargonų žodynas“.

Bendrinė (standartizuota) lietuvių kalba ir lietuvių kalba yra du skirtingi dalykai. Žinoma, net jei esate žemaitis, nereiškia, kad iš karto esate žemaitis rašytojas, kalbėtojas ar žurnalistas. Rašymas ir kalbėjimas, kaip ir bet kuri kita žmogaus veikla, reikalauja įdirbio ir studijų.

Nesvarbu, ką sako A. Antanaitis ar A. Valotka. Juos kritikuojančios mokslininkai nemano, kad reikia atsisakyti kalbos mokslo. Jie ir jos teigia, kad tai, ką daro VLKK ir VKI, prieštarauja mokslui.

Kalbos tobulumui nėra ribų. Kalbos stilius neturi ribų. Kalba neturi aukso pjūvio, kuris prastą eilėraščių paverstų geru. Prastas eilėraštis yra prastas eilėraštis. Jei būtų žinoma, kaip parašyti gerą eilėraščių, tekstą, pasaką, straipsnį, kalbą, prasti tekstai, pavyzdžiui, klišinės ir nuobodžios prezidento kalbos, neegzistuos.

Kalbos inspekcija ir Kalbos komisija kalbos nesaugo. Jie bando įrodyti, kad įmanoma šlapintis prieš smarkų vėją ir neapsitaškyti. Neįmanoma. Jos nori kontroliuoti tai, kas skleidžiasi ir tobulėja tik laisvėje.

Kalbų vakaro 2020 rėmėjai

Vilniaus
universitetas

Filologijos
fakultetas

Vilniaus universiteto
Studentų atstovybė

Vokietijos
ambasada
Vilniuje

Norwegian Embassy

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA